

Skåneland
1894

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

BAND 7.

HÄFTE 1.
(Årg. 1916).

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1917

Den älsta gränsläggningen mellan Sverige och Danmark.

Gränsområde och gränslinje.

Den moderna riksgränsen, på kartan möjlig att markera genom en enkel linje, var under forntiden och in i den äldre medeltiden ett för de germanska folken okänt begrepp. Den odlade bygden var i dessa tider ännu av liten utsträckning och en markerad avgränsning i följd härav endast nödvändig mellan de enskilda gårdar och åkrar, som stötte omedelbart intill varandra; bygdernas likaväl som stammarnas och staternas områden åter voro skilda från varandra genom de samfärdselhinder, som de av bebyggelse orörda skogarna och bergstrakterna eller de stora och svårtrafikerbara sjöarna, vattendragen och kärrmarkerna erbjödo. Dessa ödemarker, som ännu täckte stora delar av germanernas land tjänade icke blott som gränser; de utgjorde även, utan att av människohand ytterligare behöva befastas, ett ur försvarssynpunkt utomordentligt värn mot fientliga anfall; de ersatte på en gång en senare tids gränsbefästningar och gränsmärken eller genom överenskommelser stadfästa riksgränser. De germanska stammarnas och staternas områden under forntiden och in i den äldre medeltiden kunna i följd härav icke, såsom stundom sker, på kartan exakt utmärkas; det är endast möjligt att angiva, var deras centralpunkter varit belägna och på ett ungefär antyda de trakter, över vilka bebyggelsen sträckt sig.

Tidigast äro dessa av de naturliga förhållandena skapade germanska gränsområden omtalade av de romerska för-

fattarna. Själva krigare eller byggande sina skildringar av Germanien och de germanska förhållandena på underrättelser från romerska officerare och soldater, sakna de blick för gränsområdenas uppkomst och se dem i regel ur rent krigsteknisk synpunkt. Germanerna, berättar Pomponius Mela, föra krig icke för att vinna herradöme eller vidga sina besittningar, utan för att landet runt omkring dem skall komma att ligga ouppodlat och obebott.¹⁾ »Det är de germanska stammarnas högsta stolthet», säger Cæsar, »att omge sig med vida, öde liggande gränsområden; man anser det som ett intyg om styrka, att grannfolken fördrivas från sina marker och draga sig undan, utan att någon vågar bosätta sig där i närheten; man menar sig därigenom tryggad och fri från fruktan för plötsliga överfall.»²⁾ Även Tacitus talar om floder och skogar som germanska folks gränsvärn.³⁾

En förändring i här skildrade förhållanden börjar först inträda under karolingisk tid. De vida gränsområdena i det inre av det karolingiska riket ersättas så småningom med en under tidens lopp allt skarpare markerad gränslinje, men ännu bibehållas de stora ödemarkerna vid riksgränsen; de ingå som ett led i tidens försvarsväsen, de anläggas genom systematisk förhärjning av landet där de saknas och utbyggas ytterligare med fasta befästningsverk. Först senare försvinner även denna obestämda gränssättning mera genomgående och ersättes även den med den utstakade, noggrant fixerade gränslinjen.⁴⁾

Någon allt för bestämd tidpunkt för gränsområdets övergång till gränslinje låter sig givetvis icke angiva. Den inträ-

¹⁾ Pomponius Mela, De situ orbis III, 3.

²⁾ Cæsar, De bello Gallico IV, 23. Jfr IV, 10.

³⁾ Tacitus, Germania 40.

⁴⁾ Helmolt, H., Die Entwicklung der Grenzlinie aus dem Grenzsaume im alten Deutschland i Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft XVII, 235; Rübel, K., Die Franken, ihr Eroberungs- und Siedlungssystem im deutschen Volkland, passim. Angående den av Rübel hävdade uppfattningen, att de saliska frankerna vid sina erövringar och sin bosättning systematiskt ersatt det naturliga gränsområdet med den markerade gränslinjen jfr. Brandt i Göttingische gelehrte Anzeigen 1908, 1.

der vid olika tider inom olika delar av det av germanerna bebodda Europa; den sammanhänger ytterst med befolkningens tillväxt, nybygders upptagande och överhuvud odlingens framåtskridande, vilket allt inom de en gång öde gränsområdena framkallar behovet av samma noggranna avgränsning mellan bygder och stater, som odlingen redan tidigare framkallat mellan de enskilda jordägarnas områden. Men samtidigt med att gränslinjens framträdande sålunda bär vittne om ett kulturens övervinnande av de naturliga skiljomurar och samfärdselhinder, som de gamla gränsområdena bildade, är den också ett tecken till en ur den högre kulturen framgången inre konsolidering av staterna och ett därur vuxet behov av en skarpare avgränsning utåt. Den politiska betydelsen av gränslinjens uppkomst kan också näppeligen nog skarpt framhållas; försvinnandet av de obebyggda ödemarkerna i de olika staternas inre har skapat en vidgad möjlighet för en sammansmältning av de olika bygderna till en verklig statsenhet; deras genombrytande vid riksgränserna åter har öppnat nya förbindelsevägar utåt och slutligen ofta nog medfört en flyttning av de gamla gränserna.

Av de germanska länderna visa vid den historiska tidens början väl inga en så stark motsättning i fråga om de inre gränserna som Sverige och Danmark. De stora skogs- och ödemarkerna, Kolmorden och Tiveden, delade Sverige i tvenne huvudland, landet ovanskog eller nordanskog och landet sunnanskog, och även inom dessa båda områden lågo de olika landskapen och bygderna merendels starkt isolerade från varandra genom milsbreda, svårpasserbara skogsbälten, Emorden, Långheden, Holaveden, Aspveden och andra, vilka det ännu skulle kräva århundradens sega och idoga odlingsarbete att genombryta. I Danmark åter hade säkerligen redan vid den historiska tidens början de i grunden oftast obetydliga samfärdselhinder, som en gång bildat naturliga gränser kring de olika bygderna, förlorat sin karaktär av verkliga skiljomurar. Landets trenne huvuddelar, Jylland, öarna och Skåne, saknade varje skiljande gräns. Sundet och

Bälten skiljde dem icke, de utgjorde tvärtom under denna tid de kanske mest lättrafikerbara samfärdselvägarna. På Sveriges och Danmarks hela utveckling och politiska ställning ha dessa allmänna geografiska förhållanden utövat ett bestämmande inflytande. De ogynnsamma inre gränsförhållandena ha försvårat och försinkat Sveriges utveckling till en fast statlig enhet och gjort det möjligt för landskapen att ända fram i nyare tid gentemot riket hävda sina särintressen, under det att motsvarande gynnsamma förhållanden låtit Danmark kanske tidigare och mera fullständigt än någon annan germansk stat övervinna landskapspartikularismen och växa samman till en helhet. Det försteg i kultur och politisk styrka, som Danmark hela medeltiden igenom visar framför Sverige, vinner i väsentlig grad sin förklaring härav.

Lika gynnsamma som de inre gränsförhållandena gestaltade sig för Danmark, lika gynnsamma voro i varje fall under en äldre tid de båda landgränser, som riket ägde gentemot främmande makter. Både i söder mot Tyskland och i norr mot Sverige hade Danmark gränser, som efter tidens förhållanden måste betraktas som naturliga. Redan Beda talar om den ödemark, som låg emellan jydernas och sachsnas land. Den bildades i väster av sumptrakterna kring Eider och Træne, i öster av den stora skogen Isarnho eller Jarnwith, som från Trave sträckte sig upp till Slien. Samma roll som naturlig skiljomur, vilken dessa områden spelade på sydgränsen, spelade de stora obygderna i de skånska landens yttersta delar och i de sydliga och vestliga delarna av Småland och Västergötland på nordgränsen. Som gränser betraktade ledo emellertid både den danska syd- och nordgränsen av en svaghet; de erbjödo båda jämförelsevis tidigt framträdande kulturmöjligheter och riskerade därigenom att förr eller senare förlora sin karaktär av naturliga gränser. Svagast var tvivelsutan sydgränsen och redan under 800-talets början visade det sig också nödvändigt att invid nordranden av urskogen utbygga den med en befästning, Danevirke. Nordgränsen hade sina känsligaste punkter i Halland. Ödemarken genomskars här av en rad åar, Lagan,

Nissan, Ätran och Viskan, vilkas dalgångar öppnade möjlighet för odling och samfärdsel. Detsamma gällde, om ock i ringare grad, om Helgeådalen och om de blekingska ådalarna.

Om den äldsta gränsen mellan Sverige och Danmark och dess beskaffenhet möta de tidigaste underrättelserna i en uppteckning om själva gränslagningen. Kännedom om gränsen har givetvis varit av särskild vikt för landen invid densamma och uppteckningen är också bevarad i tvenne handskrifter innehållande Skånelagen, i trenne innehållande Västgöotalagen eller stycken av densamma och i en innehållande Borgartingslagen; ytterligare träffas den i en handskrift infogad efter jordabalken i Magnus Erikssons allmänna landslag, ett sammanhang, i vilken den tydligen även är hemmahörande.¹⁾

I sin tidigaste redaktion i den äldsta handskriften av den äldre Västgöotalagen från tiden kort efter 1281 lyder gränslaggningsuppteckningen: Emundær slemæ var conongær i Vpsalum ok Sven tjuguskiæg i Danmark. þær sattu riftir mællir Sverikis ok Danmark. þa næmdus af Sweriki Cakaldi af Tindælandi, Botn af Fiærdrundæ landi, Gasi af Væstmannæ landi, Grimaldi af Östrægiötlandi, Nænnir af Sma landum, Thorsten af Væstrægiötlandi, Tolle af Iutlandi, Toti ok Toki af Iutlandi, Gymkil av Sialandi, Dan af Skani, Grimtun af Hallandi, þer tolf sættu sæx stenæ mællir rikjæn næ. Fyrsti sten a Suntrv asi, annær i Danæbæc, þriþi Kin næ sten, fiærði i Uracsnaesi, fæmti Hvitæ sten, sætti Brimsæ sten, mællir Blecongs ok Möre. Dana holmber ær skiptær i þre löte. A en lot Vpsalæ conongær, annæn a Dana conongær, þridþiæ lot a Noregs conongær.²⁾

¹⁾ I den senare handskriften ingår även stycken av Västgöotalagen; därjämte träffas gränslaggningsuppteckningen i två handskrifter av blandat innehåll. Västgöotalagen utg. av Collin och Schlyter, Inl.; Sveriges Traktater I, 45.

²⁾ Västgöotalagen utg. av Collin och Schlyter, 67. Sveriges traktater I, 46. Beträffande texten i uppteckningen förekommer, såsom framgår av de i de nämnda editionerna anförda varianterna, större olikheter mellan de olika handskrifterna endast beträffande namnen och hemorterna för de personer, som satte gränsstenarna. Sven Lagerbring, Svea rikets historia I, 181, finner förklaringen härtill i att gränslaggningsförrättningen tvivelsutan dragit ut på

Denna korta uppteckning har under årens lopp blivit föremål för en vidlyftig behandling och givit anledning till starka meningsbrytningar inom den historiska litteraturen.

I äldre tid ingick man icke på frågan om uppteckningens karaktär, utan grep sig omedelbart an med att utnyttja de historiska uppgifter den innehöll. En svårighet mötte emellertid vid tidsättningen av gränsläggningen; den i uppteckningen nämnde danske konungen Sven Tjugeskägg var icke samtida med den svenske konung Emund, som i andra källor bär tillnamnet Sleme. Man strök under dessa förhållanden antingen den svenske eller den danske konungens tillnamn och har genom denna operation under tidens lopp återfunnit gränsläggningens Emund i icke mindre än fyra personer med detta namn, Emund Ringson, Emund Eriksson, Emund Sigridsson, Emund Olofsson, och gränsläggningens Sven i tvenne, Sven Tjugeskägg och Sven Estridsen.¹⁾ Eller man tillgrep radikalkuren att helt och hållet stryka uppteckningens namn och i deras ställe insätta namnen Inge d. ä. och Erik Ejegod.²⁾ De olika operationerna ledde till olika tidsättningar och uppteckningen hänfördes till olika tidpunkter mellan åren 983 och 1101. Samtidigt härmed drog man vittgående slutsatser av den korta uppteckningen angående förhållandet mellan Sverige och Danmark under dessa avlägsna tider. Man fann växlande, att genom denna gränsläggning från Sverige avsöndrats Skåne,

tiden och en del ombud därunder blivit ersatta med andra. Helt säkert ligger emellertid förklaringen till variationen beträffande egennamnen och hemorterna i den självständighet och det slarv, som plägar utmärka medeltida avskrivare. — De rader, som i de flesta handskrifterna följa omedelbart efter den ovan anförda texten: Da ær stæmnæ þerræ vær, þa hælt Dane conongær i besle Vpsalæ conongsz, æn Noræn conongær i istæd hans, æro, som redan Sven Lagerbring, Svea rikes historia I, 182, framhållit, att betrakta som ett senare tillägg. De ha ingenting med själva gränsläggningssuppteckningen att skaffa.

¹⁾ Lagerbring, Svea rikes historia I, 183; Suhm, Historie af Danmark III, 156. Schlyter, Om Sveriges äldsta indelning i landskap 8, 23; Juridiska Afhandlingar I², 52; Rydberg i Sveriges Traktater I, 51; Hans Hildebrand i Sveriges historia II, 84; Birger Nerman, Sveriges äldsta konungalängder 23.

²⁾ Strinnholm, Svenska folkets historia, 487, IIII, 41.

Halland, Bleking eller Blekinge och möjligen nordöstra Skåne, Viken och de s. k. Inlanden eller Blekinge ensamt ¹⁾). Slutligen har uppteckningen också använts såsom utgångspunkt för fastställandet av den svenska konungalängden närmast före Erik Segersäll. ²⁾)

Innan vare sig ett tidsättande eller ett historiskt utnyttjande är det emellertid givetvis nödvändigt fastställa uppteckningens egentliga karaktär. Den osäkerhet, som länge rått och ännu råder härom, återspeglas i de olika benämningar den erhållit; den har ömsom kallats gränsläggningstraktat eller s. k. gränsläggningstraktat, anteckning, notis eller berättelse. När under senare tid frågan om uppteckningens karaktär trätt i förgrunden av diskussionen, har å ena sidan hävdats, att densamma ursprungligen bör härröra från en tid, som ligger gränsläggningen nära, och att den möjligen återgår till själva urkunden om denna såsom sin källa. Uppfattningen har stötts på uppteckningens noggrant detaljerade uppgifter och på att »den exakta, ordknappast möjliga formen saknar varje folklig eller litterär överarbetning och överensstämmer nära med den i likartade och liktidiga angelsachsiska urkunder». ³⁾) Å andra sidan har uppteckningen framhållits göra »ett mycket ovederhäftigt intryck» och karaktäriserats som en under 1200:talet, möjligen dess början upptecknad tradition, vars utgångspunkt »utan tvivel varit de gränsstenar, som på antecknarens tid ännu funnos kvar och som naturligtvis upprests vid någon gränsreglering». Såsom skäl mot att uppteckningen skulle återgå till en urkund ha anförts, att »det torde vara ytterst tvivelaktigt, om överhuvud en gränsreglering mellan Sverige och Danmark under förra delen av 1000:talet, eller redan på 900:talet, resulterat i en skriven traktat. Pergament och papper existe-

¹⁾ Utom ovan sid. 6 n. 1 anförd litteratur se även P. A. Munch, *Det norske Folks Historie* II, 173; Ivar Otman, *Äldre Västgötalagen* 97; Kjellén, *Inledning till Sveriges geografi* 37.

²⁾ Lauritz Weibull, *Kritiska undersökningar* 69. Jfr. Densamme, *Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning* 3, 52.

³⁾ Lauritz Weibull, *Kritiska undersökningar* 71.

rade näppeligen i det dåtida Sverige, och knappt torde man håller hava inristat en dylik överenskommelse på trätavlor eller stenar, ty skriftliga diplomatiska förhandlingar förutsätta en annan kultur, än vi för denna tid våga antaga». Ett än viktigare motbevis har funnits i »att anteckningen börjar med att omtala de begge konungar, under vilka överenskommelsen skulle ha slutits, såsom ej längre levande» och att »även det följande förlägges icke till samtiden utan till det förflutna.» I sammanhang härmed har uppteckningens tillförlitlighet angripits; namnen på underhandlarna ha förklarats vara »tydligt ren fantasi». ¹⁾

För lösandet av spørsmålet om gränslägningsuppteckningens egentliga karaktär måste denna ses i sammanhang med medeltidens urkundsväsen.

Alltifrån romersk tid har världen känt två skilda urkundstyper, den enkla bevisurkunden och affäsurkunden eller den dispositiva urkunden. Den förra vanligen kallad »notitia» är uppsatt såsom ett referat av själva rättshandlingen; den äger en urkunds karaktäristika, men har endast

¹⁾ Schüek, Den äldsta kristna konungalängden i Sverige 3, och i Svenska folkets historia I, 1, 242; Beckman, Sveriges äldsta kristna konungalängd i Personhistorisk tidskrift XVI, 1. — Även de sista raderna i uppteckningen — det barnligt nationella skrytet om hur det tillgick vid de nordiska konungarnas möten — användes av Schüek som motbevis mot att densamma skulle återgå till en urkund; han förbiser att dessa rader, som han själv finner föga harmoniera med det övriga innehållet, äro senare tillägg. — Mot uppteckningens trovärdighet anför Schüek vidare: »det är ytterst osannolikt, att man för en gränsreglering mellan Sverige och Danmark tillkallat lagmännen i Tiundaland, Fjädrundaland, Västmanland och Östergötland, likaledes mycket otroligt, att danskarna därmed besvärat lagmännen på Jutland och Själland. Ty för en dylik förrättning var det alldeles nog att anlita lagmännen och några tillförlitliga personer i gränslandskapen; och skulle alla lagmännen hava varit med, förstår man ej, varför Attundaland, Södermanland, Närke och Värmland saknas. . . . Att antecknaren här icke stött sig på någon tradition, göres slutligen troligt därav, att den enda lagman, vars namn kan kontrolleras, nämligen Torsten av Västergötland, icke förekommer i längden över Västergötlands lagmän.» Hela detta resonemang svävar i luften. Det uppgives ingenstädes, att de i uppteckningen nämnda 12 personerna skulle varit lagmän. Och även om de så varit, föreligger givetvis ingen nödvändighet, varför samtliga lagmän skulle varit närvarande.

tillkommit i rent bevisningssyfte, och ursprungligen ha vittnena, att, om så kräves, i en framtid bestyrka icke urkundens äkthet utan sanningen av dess berättelse. Till sin avfattning är notitian i regel objektiv; den talar i tredje person, och då i urkunden lämnas en berättelse om en redan fullbordad handling äro de verb, som ha avseende på denna handling, satta i tempus för förfluten tid. Notitian med sin objektiva avfattning och sin opersonligt hållna berättelse är, såsom redan Mabillon anmärkt, »velut historica rei gestæ narratio». Den dispositiva urkunden åter, oftast nämnd »carta», avser icke blott bevisning; först genom urkundens utställande fullbordas rättshandlingen; den är vanligen subjektivt avfattad; utställaren uppträder i första personen presens eller futurum.

Båda dessa urkundstyper, vilka under senromersk tid tillerkändes värde som självständiga bevismedel, fortlevde inom de nybildade germanrikerna. Inom Tyskland och även inom vissa delar av Frankrike inträdde emellertid från det nionde århundradet en reaktion mot det från romarna övertagna urkundsväsendet. En rättshandlings avslutande genom en urkund likaväl som användandet av en urkund såsom bevismedel hade ursprungligen varit främmande för germansk rätt; denna hade endast känt en rättshandlings avslutande inför vittnen samt eds- och vittnesbevis och icke heller överallt tillfullo accepterat urkunder och urkundsbevis. Minst hade detta varit fallet inom de östliga, mera rent germanska länderna av frankerriket. När dessa länder skiljdes från de romanska delarna av riket, kom också snart nog, utom när det gällde kungliga urkunder, cartan att här undanträngas av notitian. Denna saknade emellertid enligt gällande rätt den beviskraft den romerska notitian ägt och avsåg endast att underlätta och förmedla ett vittnesbevis. Dess rättsligt giltiga avfattning blev under dessa förhållanden mer och mer likgiltig; de övliga urkundsformerna, signa, datering och skrivareunderskrift bortföllu ofta, och notitian övergick till en mer eller mindre formlös, merendels ytterligt enkel uppteckning. Då den endast skulle tjäna som stöd för minnet

och för ett eventuellt framtida vittnesbevis omnämnde den ofta endast själva rättshandlingen och vittnena till densamma.¹⁾

Med den medeltida cartan, den hittills enda kända svenska urkundstypen från den äldre medeltiden, äger givetvis gränslägningsuppteckningen ingen som helst likhet; med notitian i den ur urkundssynpunkt bristfälliga form denna erhållit i Tyskland under 10. och 11. århundradet överensstämmer den däremot till alla delar. Den är såsom en sådan skriven såsom en historisk berättelse, men bär i sin ordknappa, exakta och noggrant detaljerade avfattning alla tecken på att vara tillkommen icke endast för att berätta om vad som skett utan för att berätta därom i rent rättsligt bevisningssyfte. Hade uppteckningen endast varit en vanlig, i muntlig tradition bevarad berättelse om en gränsläggning, skulle den haft en helt annan form. Från utlandet kan visas talrika, gränslägningsuppteckningen till formen närstående eller med densamma överensstämmande uppteckningar. Även i Norden har notitian i sin ur urkundssynpunkt bristfälliga form varit använd. Den möter i uppteckningar om Lunds domkyrkas invigning 1145 och om ärkebiskop Eskils gåvor till Lunds domkyrka.²⁾ De närmaste nordiska parallellerna till gränslägningsuppteckningen träffas emellertid i de båda uppteckningar från början av 1200:talet och från 1241 om Ballingslövs gränser, vilka inskrivits i *Necrologium Lundense*,³⁾ samt i den uppteckning om ett sköte mellan Kri-

¹⁾ Brunner, *Carta und Notitia i Commentationes philologæ in honorem Th. Mommseni* 570; Redlich, O., *Ueber bairische Traditionsbücher und Traditionen i Mittheilungen des Instituts f. oesterreichische Geschichtsforschung* V, 9; Redlich, O., *Urkundenlehre*, III. Teil: *Privaturkunden* 68.

²⁾ S. R. D. III, 455; D. S. I, 49, 51.

³⁾ *Termini Balluncslef. Liunghall i Almo. Wæstra Sandbæch litla. Ballumahall. Hæschikærs wæthil. Høkalith. Östan withar Clofhal i Gucsböke. Wæstan withar Liungmusa Östra. Litla Oterbæc. Lergrauakær. Lughurlang. Agnbæc. Lughursio. Ottastatha. Winterwægh. Scærsio. Scærsiobæc. Silmusio. Silmuos. Sua i Almo. Isti sunt termini Balluncslef, quos juraverunt XII juramentales isti: Thorsemoth homo regis. Götær. Suen pai. Trugils Suenssun. Atti i Etnabiarghum. Tole Jordans sunn. Sibbi i Wannabiargh. Stur Sibba brother.*

stoffer I och änkan Gundbiör 1254, vilken inskrivits i Kung Valdemars jordebok.¹⁾

Gränslägningsuppteckningen är sålunda utan allt tvivel att betrakta som en avskrift av en med den avhandlade händelsen samtida, urkundsartad uppteckning;²⁾ dess äkthet säkerställes av den, som av det följande skall framgå, primitiva gränsläggning den omtalar.³⁾ Till åldern är den den äldsta

Kætil Touasunn. Bendict Karlsunn. Thorth i Eschibiarghum. Thruuth i Scærsioruth. Et hoc factum est in fine Lughurlang, ad meridiem, super glaciem, quia tunc magnum gelu erat Xmo Kal. Februarii, presentibus multis, scilicet, Domino Thordone Lundense Decano. Et Petro ejusdem loci Canonico. Et Tocone Blest. Et Laurentio de Stocby. Et Gislone sacerdote de Osby. Et multis aliis de provincia illa.

Anno Domini millesimo ducentesimo XLI orta est disencio inter canonicos lundenses ex una parte, et Dominum Asmundum filium Tuki ex altera, de terminis Baldingslef, quam subscripti homines sic sedaverunt, facientes certos terminos juramento suo, super monte, qui dicitur Hulcabyargh sic incipientes. Termini de Ballyngslef. Biafr skyrdh. Ballummahalla. Quislybiargh Kelde. Otersmusy westre. Liungmusy. Mocorsmusy. Lugherslang. Ainbæch. Lugsyso. Hallawik. Schærsyso. Schærsyobec. Ballummasyo. Silma. Alma. Quorum nomina hec sunt. Frende et Algut, fratres. Daud, filius Thrugut. Brother, filius Gisl. Hönd de Lughet. Suen de Kyalkathorp. Habram. Marcinus Decanus de Strypilsthop. Karl Sacerdos de Fathersthorp. Et hec in presencia Domini Kanuti Lundensis Archidiaconi. Et prefati Domini Asmundi et sex canonicorum Lundensium, quorum nomina hec fuerunt. Prepositus Eschillus. Petrus filius Thuki. Karolus. Petrus filius Karl. Saxo. Gamaliel. S. R. D. III, 472, 473.

¹⁾ In fiæræ in parochia Slep. anno domini MCCLIIII. quando dominus Rex cristoforus occurebat regi norwegie et duci suecie in confinio regni sui. Quedam vidua de bothe kiærri. Gundbiör nomine. scotavit domino regi VIII sol' terre in agris. pratis et siluis et cum tota capitali portione sua. per manus domini Laurencij thorbern sun et Jacobi diaconi. presentibus Ketildor lippæ. Anold enær sun. Thruæls dan sun. Rolf fratre eius. Swenone genero cuiusdam dan. Erico swen sun. Thorstano filio eius. Thord pæ sun. Gudmundo et Ranæ fratre eius. In curia Othæslef. Kung Valdemars jordebok utg. ved. Nielsen 60.

²⁾ De av Schüek, Den äldsta kristna konungalängden i Sverige 4, på grundval av den allmänna kulturen i Sverige under förra delen av 1000:talet uttalade tvivelsmålen, att en gränsreglering mellan Sverige och Danmark under denna tid resulterat i en skriven traktat, torde kunna hävas genom en hänvisning till Knut den stores bevarade brev.

³⁾ Jfr. den från äldre tid än Västgötalagens nedskrift av Emunds gränsläggning stammande förteckningen på Hallands landamärken i Kung Val-

bevarade nordiska, sannolikt svenska uppteckning av rättslig natur.¹⁾ Låt vara att dess form ur strängt systematiserad urkundssynpunkt är bristfällig; sedd från sin tillkomsttids och dess primitiva rättssedvänjors synvinkel — det givetvis enda riktiga — motsvarar den till fullo en senare tids urkund och hör därför också ur historisk synpunkt hemma som älsta urkund i en svensk urkundssamling.

Med utgångspunkt från det här vunna resultatet om gränsläggningssuppteckningens karaktär låter sig frågan om dess tidsättning besvara exaktare än hittills skett. Den ursprungliga uppteckningen kan icke helt ha haft den form, i vilken densamma numera föreligger. De båda tillnamnen eller öknamnen — Sleme och Tjugeskägg — kunna icke ha stått i originaluppteckningen, utan måste vara tillägg av en senare avskrivare. I motsats till vad man hittills alltid ansett bliva de på grund härav irrelevanta för tidsättningen; med största sannolikhet måste under dessa förhållanden gränsläggningen hänföras till Emund Olofsson och Sven Estridsen, de enda svenska och danska konungar med namnen Emund och Sven, som kunna visas vara samtida.²⁾

Själva den gränsläggningsförrättning, som sålunda sannolikt vid mitten av 1000:talet företagits mellan Sverige och Danmark har ägt karaktären av ren rikshandling; den har verkställts av män från olika svenska landskap och från

demars jordebok 59, samt nedan sid. 15. — Tvivel på uppteckningens äkthet ha på grund av förväxling med Agapetus II:s förfalskade bulla av 27/9 954 framställts av Werlauff, Grændsebestemmelse mellem Norge og Sverrig i anden halvdel av det trettende aarhundrede i *Annaler for nordisk Oldkyndighed* 1844—45, 147.

¹⁾ Den hittills älsta kända danska urkunden är Knut den heliges i avskrift bevarade gåvobrev till Lunds domkyrka av den 21/5 1085; den älsta svenska härrör först från 1160:talet. — Gränsläggningssuppteckningens svenska ursprung är, såsom redan Schlyter framhållit, antagligt på grund av att den svenske konungen och de svenska ombuden nämnas först i uppteckningen. Den vid gränsläggningsförrättningen använda rättsformen överensstämmer däremot, som av det följande skall framgå, närmast med dansk rätt.

²⁾ Den av Adam nämnde svenske konungen Emund Eriksson, som även skulle kunna komma i fråga såsom samtida med Sven Tjugeskägg, placeras av Adam II, 22 till tiden mot slutet av Harald Gormsens regering.

samtliga de danska huvudlanden. Men de former, under vilka den skett, ha, såsom är att vänta under dessa primitiva tider, hämtats från privaträtten. Den enligt uppteckningen vid gränssättningen fungerande tolfmannanämnden återfinnes i Skånelagens bestämmelser om markaskäl mellan byar och mellan byar och torp: Skil by withær annur um marcæ skiæl ællær wiþær þorp. þa scal næfnæ tolf mæn. þe ær aldungæ æræ j bygden. oc lata swæriæ markæ skiæl þær sum þe wiliæ. oc þe þoro fore gupi. Skil oc mæn j by um ornummæ oc andræ iorþ. þa ær þætte sammæ ræt oc logh.¹⁾ I likhet härmed tillhör även den form, notitian, i vilken uppteckningen om gränsläggningen uppsatts, merendels privatorkundens område under medeltiden.

Har denna gränsläggning under Emund Olofssons och Sven Estridsens tid, som man menat, medfört någon territoriell förlust för Sverige? Något egentligt stöd för att de urgamla danska landen Skåne och Halland vid detta tillfälle afträtts av Sverige har lika litet kunnat anföras som för den förmenta avträdelsen av Viken och de s. k. Inlanden; uppfattningen vilar endast på ett kritiklöst godtagande av vad de isländska sagorna berätta om Erik Emundssons och Erik Segersälls stora erövringar och en sammanställning av dessa uppgifter med gränsläggningssuppteckningen. Blekinges avträdande till Danmark vid denna gränsläggning har åter styrkts genom en sammanställning av Wulfstans uppgift från slutet av nionde århundradet, att Blekinge tillhörde svenskarna, med Emunds tillnamn Sleme och med de bekanta orden i den köpenhamnska handskriften av Södermannalagen:

¹⁾ Skånelagen I, 71, Jfr. den ovan sid. 10 anförda älsta Ballingslövsgränsläggningssuppteckningen, en uppteckning i Kung Valdemars jordebok 61, att Särö tilldömdes den danske konungen, och dombrev om Vinga holme den 22 juni 1496 i Handlingar rörande Skandinaviens historia 29: 42.

Västgöotalagen I, Jordabalk 16, har olika bestämmelser: Skil a land ok hæræþ. land skal uitu eghæ ok þe hæræz skulu uitu eghæ ær eig sökiæ fang til. skal væriæ mæþ tvænni tylptum næmdæ mannæ. Jfr. biskop Brynolfs m. fl. synebrev om gränsen mellan Askims härad i Västergötland och Fjäre härad i Halland den 6 aug. 1481. Handlingar rörande Skandinaviens historia 29: 40.

»den konung Sveriges landamäre utvidgar är bättre än Emund Sleme, som det med falsko sinne mycket minskade, då han konung var». ¹⁾ Låt vara att Blekinge en gång verkligen räknats tillhöra svenskarna; bevisen för att det avträtts av Emund Olofsson äro ytterligt svaga. Emunds tillnamn »Sleme» återgår tvivelsutan till det »pessimus», med vilket Adam stämplar honom på grund av hans hållning gentemot den hamburg-bremiska kyrkan. ²⁾ Södermannalagens ord åter äro, såsom tidigare framhållits, av allt att döma blott en självgjord utläggning av gränsläggningen. ³⁾ De äro först nedskrivna »ej långt efter 1335» och böra tvivelsutan ses i belysning av att Sveriges landamäre vid denna tid vidgats genom en »återförening» med de skånska landskapen. Gränsläggningen själv, till vilken man underligt nog ej tagit tillbörlig hänsyn, motbevisar också snarast hela antagandet. Det landskap man anser, att Sverige skulle avstått, avgränsas i densamma från sitt förmenta gamla moderland, som det synes, endast genom en enda sten, »Brimsæsten». ⁴⁾

¹⁾ Schlyter, Juridiska Avhandlingar I², 52; Rydberg i Sveriges Traktater I, 54. Jfr. Stille, Till frågan av Blekinges förbindelser med Sverige i äldre tid, i Skånska Samlingar III: 2, 19, och Lauritz Weibull, Kritiska undersökningar 76.

²⁾ Adam III, 14: Cum hæc ibi gesta essent, christianissimus rex Sueonum Iacobus migravit e sæculo, et successit ei frater eius Emund (Gamul) pessimus. Ordet pessimus användes här tydligen i motsättning till christianissimus och kan icke som Annerstedt, S. R. S. III, 165, och andra mena fattas som en latinisering av »Sleme». Detta förekommer tidigast så sent som i Västgötalagens konungalängd.

³⁾ Lauritz Weibull, a. a. 74.

⁴⁾ Läget av den i gränsläggningssuppteckningen närmast före »Brimsæsten» nämnda femte gränssstenen, »Hvite sten», kan icke exakt angivas. Rydberg i Sveriges Traktater I, 51 anser, att stenen förmodligen är att söka där Halland, Skåne och Småland mötas; ett stöd härför finner han däri, att i Fagerhults socken på gränsen till Örkelljunga, icke långt från den punkt, där de tre landskapen sammanstöta, ligger en sjö, Hvita sjö. — I gränsuppgifterna från 1554 och 1603 nämnes en »Hvittehall» eller »Huithe sten» belägen i Lidhults socken nära den plats, där Sunnerbo och Wesbo härad mötas. Handlingar rörande Skandinavians historia 29: 63, 79. En identifikation av de båda Hvita stenarna ligger otvivelaktigt nära till hands; den göres emellertid osäker av namnets allmänna karaktär och av det förhållandet, att den femte gräns-

I gränsläggningssuppteckningen framträda både Sverige och Danmark som enhetsstater vid mitten av 1000:talet; män från skilda land och landskap inom rikena verkställa gränsläggningen. Men utöver vad detta betydelsefulla faktum och vad själva uppteckningens tillkomst kan ha att säga om Sveriges inre konsolidering under denna tid lämnar uppteckningen, såsom är att vänta, intet bidrag till själva rikshistorien. Dess övriga historiska värde ligger i vad den har att säga om riksgränsen. Den visar, att det vid mitten av 1000:talet varit nog att åstadkomma en avgränsning mellan Sverige och Danmark genom resandet av endast sex stenar på den många tiotal mil långa sträckan från Hallands nordspets till Brömseåns utlopp i Östersjön. Någon verklig gräns har tydligen icke åstadkommits härigenom; förklaringen till att gränsläggningförrättningen icke resulterat i upprättandet av en dylik kan knappast ligga i annat än att den ännu icke varit behöflig. Ödemarken har ännu endast obetydligt genombrutits av odling; den och ingen utstakad eller skarpt markerad rågång har fortfarande bildat den egentliga gränsen mellan rikena. »Skåne, den yttersta delen av Danmark», skriver också Adam kort tid efter Emund Olofssons och Sven Estridsens gränsläggning, »är nästan en ö; det är överallt omgivet av havet, frånsett en landarm, som mot öster skiljer Sverige från Danmark; där äro djupa skogar och vilda bergstrakter, genom vilka vägen måste tagas från Skåne till Götaland; man stannar i tvekan», tillägger han, »antingen man genom att pröva vågspellet till sjös skall undvika faran till lands eller föredraga den senare för det förra». ¹⁾ Sjövägen från Skåne till Sigtuna, uppgiver han på annat ställe, tog fem dagar; landvägen åter icke mindre än en hel må-

stenen i så fall kommer att vara belägen omedelbart invid den fjärde »i Uracsnesi», vilken ort tvivelsutan är identisk med den i gränsuppgifterna i Kung Valdemars jordebok nämnda orten Wracsnes; denna är där upptagen under Tönnersjö härad mellan »Frithekalf» och »Fuldubogha». Kung Valdemars jordebok utg. av Nielsen 60. Skulle åter de båda Hvitastenarna vara identiska, har den gamla riksgränsen gått betydligt nordligare än den nuvarande landskapsgränsen mellan Skåne och Småland.

¹⁾ Adam IV, 7.

nad.¹⁾ Inemot ett och ett halft århundrade senare omtalar Saxo, att Sven Grathe uppsköt sitt krigståg mot Sverige till vintern, för att därigenom undvika de svårfarbara och slingrande vägarna.²⁾

Det sätt på vilket de sex gränsstenarna placerades vid mitten av 1000:talet, antyder emellertid, att gränsen redan på denna tid varit av skiftande karaktär; sannolikt fem av stenarna sattes på gränsen mellan Halland och Västergötland—Småland, en, i varje fall högst två, ansågs tillräcklig att markera gränsen mellan Skåne—Blekinge och Småland, och den sattes i gränsens östligaste kant, i Brömseback.³⁾ Det torde icke vara för djärvt att härav sluta, att Skåne och Blekingegränsen vid denna tid ännu i stort sett legat som obruten ödemark, under det att bebyggelsen nått längre fram på Hallandsgränsen.⁴⁾ Odlingens nya landvinningar inom detta gränsområde och väl även de båda grannstaternas inre konsolidering under den följande tiden återspeglas i de båda nya gränslägningsanteckningar, som bevarats i Kung Valdedemars jordebok samt i Vidhemsprästens anteckningar från tiden omkring 1325 i den äldsta handskriften av Västgötalagen. I den förra ha gränsmärkenas antal längs Hallandsgränsen vuxit till 101; i den senare, som endast följer gränsen mellan Västergötland och Halland, utgöra de på denna sträcka

1) Adam IV, 28.

2) Saxo, 699.

3) Angående gränsstenarnas läge jfr. Rydberg i Sveriges Traktater I, 51 samt ovan sid. 14 n. 4. Den första »a Suntrv asi», av Rydberg ej återfunnen, torde möjligen vara att söka på den i gränsuppgifterna från 1554 och 1603 nämnda »Syndre» eller »Söndre åss» i Surteby socken. Handlingar rörande Skandinavien historia 29: 68, 81.

4) Rydberg i Sveriges Traktater I, 51 har framkastat antagandet, att förklaringen till att endast en sten i gränslägningsuppteckningen omtalas ha satts mellan Skåne—Blekinge och Småland skulle kunna ligga däri, att i den Västgötalagen vidfogade berättelsen dessa rämärken, såsom från Västergötland avlägsna, utelämnats. Det är emellertid att märka att gränslägningsuppteckningen icke äger något speciellt västgötiskt ursprung; den förekommer inryckt även i handskrifter, som innehålla Skånelagen, och den omnämner gränsstenar icke blott på gränsen mellan Halland och Västergötland utan även mellan Halland och Småland.

41¹⁾. Det gamla gränsområdet mellan Sverige och Halland har ersatts med en gränslinje.

Om den tid, då samma utveckling ägt rum av gränsen mellan Skåne—Blekinge och Småland, saknas underrättelser. I slutet av 1200:talet omtalas Villands härad med dess ödemark och den öde marken i Göinge härad, vilken gemenligen kallas Örcken²⁾; 1411 konungens gods i Glimåkra socken i Göinge härad, vilket kallas »konings öthken»³⁾. Först i uppgifterna om gränsen emellan Sverige och Danmark från 1554 möter även här en gränslinje⁴⁾.

I varje fall på Hallandsgränsen hade sålunda odlingen och det ur en högre kultur vuxna behovet av en skarp avgränsning av staterna utåt redan på 1200:talet medfört, att det gamla gränsområdet mellan Sverige och Danmark utvecklats till en gränslinje. Under den senare medeltiden och ännu fram i nyare tiden ägde dock den svensk-danska riksgränsen fortfarande i mångt och mycket kvar det gamla gränsområdets skiljande karaktär. Bebyggelsen var utom i ådalarna obetydlig, vägarna få, samfärdseln svår och de vidsträckta, merendels öde gränstrakterna erbjödo ur försvarssynpunkt ett kraftigt värn, ytterligare förstärkt genom vid viktiga passager lagda slott och skansar. I mycket tack vare denna gränsens beskaffenhet blevo också fram till Roskildefreden de olika svenska och danska försöken att flytta riksgränsen resultatlösa och ännu när Roskildefreden utplånade landgränsen mellan Sverige och Danmark, voro Skånes

---

¹⁾ Kung Valdemars jordebok, udg. av Nielsen, 59; Västgötalagen, utg. av Collin och Schlyter 295. Endast en ingående lokalkännedom skulle göra det möjligt, att i våra dagar återfinna den stora massan av de här nämnda gränstenarna; av läget på de orter, som kunna identifieras med tillhjälp av generalstabens kartor, synes emellertid framgå, att riksgränsen under denna tid ungefär sammanfallit med den nuvarande landskapsgränsen.

²⁾ S. R. S. VI, 310.

³⁾ D. S. II, 433.

⁴⁾ Handlingar rörande Skandinaviens historia 29: 56.

förbindelser med Danmark över Sundet långt lättare än med Sverige till lands. Först de följande århundradenas förbättrade samfärdselvägar, i sista hand järnvägarna, ha förmått att definitivt bryta det gamla gränsområdet.

Curt Weibull.

Skånska kyrkors, borgars och herresätens läge.

I. Kyrkor och flodlinjer i Skåne.

I de nordiska ländernas territoriella indelning och det på denna grundade förvaltnings- och självstyrelsesystemet hava kyrksocknarna alltid haft en synnerligen stor betydelse. Det är då rätt egendomligt, att sockenområdenas ursprung och uppkomst egentligen aldrig gjorts till föremål för historisk eller topografisk forskning. Hithörande frågor äro ännu i ett skick så outrett, att man skulle vilja säga, att ej ens problemställningen för dem blivit uppfattad, ännu mindre klarlagd. Vilka naturliga förhållanden, av historisk, av topografisk art hava betingat, att omfånget av den bygd, som sammanslötts kring en kyrka, blev just sådant det blev? Varför hava somliga socknar blivit moder- och andra annexförsamlingar? Och, kanske av största intresse, vilka äro de omständigheter, som vid kyrkornas uppförande betingat deras läge?

Det är denna sistnämnda fråga, som för Skånes vidkommande skall i det efterföljande göras till föremål för några undersökningar. Det är dock blott från en bestämd synpunkt jag här är i tillfälle att behandla problemet. Denna synpunkt är relationen mellan kyrkornas geografiska läge och vattendragens, framför allt flodlinjernas, sträckning.

Vid ett ingående studium av Skånes karta har jag tyckt mig finna, att ett intimt samband på denna framträder mellan de båda begreppen, kyrka och flodlinje.

Den närmaste uppgiften blir då att i detalj klarlägga detta förhållande. Jag skall därvid runt den skånska kusten, från mynningsområdena följande flodloppet mot källan, un-

dersöka huru många av kyrkorna, som äro belägna vid stranden eller i dess omedelbara närhet ¹⁾).

Om vi då börja rundvandringen i landskapets nordvästra hörn, finna vi fränsett de båda direkt vid kusten liggande fisklägeskyrkorna Båstad och Torekov, att Hov och Västra Karup ligga vid västerut flytande bäckar. Grevie och Förslov ligga vid armar, som något längre ned flyta samman till en likaledes åt väster rinnande bäck. Norr om Rönneåsystemet påträffas blott en enda kyrka, Barkåkra, som ej är belägen direkt vid vatten, varvid dock märkes, att avståndet till havet ej uppgår till halvannan kilometer.

Man kommer så till det vittförgrenade Rönneåsystemet. Om man betraktar först huvudflodlinjen, därvid i denna inräknande Ringsjön och den i denna sjö infallande Hörbyån, och därefter biflodslinjerna, först på höger och därefter på vänster strand i riktning från mynningen, finner man, att kyrkorna ligga längs dessa vattendrag på följande sätt:

Huvudflodlinjen.

Rebbelberga, Höja, Starby, Kellna (något över en kilometer, men nära vid en i floden infallande bäck), Västra Sönnarslov, Riseberga, Billinge (samma förhållande som vid Kellna), Lyby, Hörby, Espinge.

Bifloder från höger.

- a) 1. vid Käglean och den därmed sammanflytande Rössjöån: Hjarnarp, Munka-Ljungby, Tossjö.
2. vid tillflöde: Tostarp.
- b) Össjö.
- c) vid Örkelljungaån: Östra Ljungby, Rya, Örkelljunga.
- d) 1. vid Vedbyån: Gråmanstorp, Vedby, Perstorp.
2. vid tillflöde: Oderljunga.
- e) Torup.
- f) Färingtofta.

---

¹⁾ Som omedelbar närhet har jag räknat ett avstånd, som ej överstiger vid pass en kilometer.

- g) Norra Rörum.
- h) Munkarp, Hallaröd.
- i) Höör.
- j) Södra Rörum.
- k) Fulltofta.

Bifloder från vänster.

- a) Kvidinge.
- b) Stenestad.
- c) Röstånga, Ask.
- d) Stehag.
- e) Gudmuntorp.

Om man så vill, kan man medräkna även Bosjökloster vid Ringsjön, ehuru denna kyrksocken, såsom till sin existens betingad av klostret, ej är fullt jämförlig med de övriga. I varje fall har det framgått, att i Rönneås hela flodområde ej finnes en enda kyrka, som ej har sitt läge invid eller i omedelbar närhet av något av flodloppen.

Närmast i ordningen följer nu Vegeån, och man får här följande schema:

Huvudflodlinjen.

Välinge, Strövelstorp, Kågeröd, Konga.

Bifloder från höger.

- a) Ausås.
- b) 1. vid Humlebäcken: Björnekulla.
2. Västra Broby.
- c) Norra Vram.

Bifloder från vänster.

- a) 1. Kattarp, Mörarp, Hesslunda.
2. Bjuv, Risekatslösa, Ekeby.
3. Fleninge.
4. Kropp.

Lika litet i Vegeåns flodområde som i Rönneås finnes någon kyrka, som icke är belägen vid någon flodlinje.

Överskrida vi Vegeå, finna vi vid kusten Farhults och Jonstorps kyrkor.

Farhult ligger vid källan till en liten bäck, som söker sig utför strandslutningen. Jonstorps kyrka ligger nära mynningen av den icke obetydliga Gärlövsån. I närheten av dennas källa ligger Väsby och vid källan till ett tillflöde Brunnby. Viken är en fisklägeskyrka.

Allerum ligger vid pass en kilometer från Hittarpsbäckens källa ¹⁾.

Söder om Hälsingborg kommer man in i Rååns flod-område. I detta ter sig kyrkornas läge på följande sätt.

Huvudflodlinjen.

Raus, Kvistofta, Ottarp, Sireköpinge, Tirup.

Bifloder från höger.

- a. Välluv, Frillestad ²⁾.
- b. Fjärrestad.
- c. Halmstad.

Biflod från vänster.

Herslöv.

På Rååns högra strand ligger Bårslöv och mellan ån och kusten ligga Glumslöv, Säby, Vadensjö och Örja.

Saxåns flodsystem är sammansatt av två nedanför Saxtorp sammanflytande åar. Om man först betraktar den nordligare av dessa — på en sträckning kallad Billebergaån — finner man vid dess lopp följande kyrkor.

Huvudflodlinjen.

Tofta, Asmundtorp, Billeberga, Kjells-Nöbbelöv, Felestad, Svalöv.

¹⁾ På ungefär samma avstånd befinner sig källan till ett vattendrag, som hör till Vegeåns system.

²⁾ Frillestads kyrka ligger visserligen på vid pass halvannan kilometers avstånd från tillflödets källa, men mellan kyrkan och denna består området till större delen av en vidsträckt sumpmark, som säkerligen i äldre tider varit vattenyta, och jag har därför trott mig kunna upptaga kyrkan här.

Biflod till vänster.

Torrlösa.

Den sydliga huvudlinjen.

Saxtorp, Annelöv, Skrävlinge, Reslöv, Näs, Västra Strö.

Biflod från höger.

Östra Karleby.

Bifloder från vänster.

a) Dagstorp, Söderviddinge, Norrviddinge.

b) Gullarp, Bosarp ¹⁾.

Söder om den sydliga huvudflodarmen ligga Virke och Remmarlöv.

Mellan Saxån och havet ligga Västra Karleby, Hoftorup och Barsebäck.

Söder om Saxån kommer man till Södra Skånes vidlyftigaste flodsystem Löddeå. Här får man följande schema.

Huvudflodlinjen,

såsom vilken ovanför Vombsjön räknas det vattendrag, som på olika sträckningar benämnes Björkaån, Åsumsån och Tolångaån.

Löddeköpinge, Borgeby, Høj, Lackalånga, Kävlinge, Hoby, Lilla Harrie, Håstad, Örtofta, Gårdstånga, Flyinge, Holmby, Hammarlunda, Vomb, Björka, Södra Åsum, Tolånga, Lövestad.

Bifloder till höger.

a) 1. Borlunda, Skarhult, Högseröd, Östra Sallerup.

2. Västra Sallerup.

3. Östra Strö.

4. Hurva.

b) Skeglinge.

c) Harlösa.

d) Skartofta.

e) 1. Öved (kloster), Östra Kärrstorp.

2. Brandstad.

f) Vollsjö, Frenninge, Östraby, Västerstad.

¹⁾ Hit hör även räknas Öslöv, ifall det är riktigt, att där fordom varit en kyrka.

Bifloder från vänster.

- a) Stävie.
- b) Stångby.
- c) Igelösa, Odarslöv.
- d) Södra Sandby och möjligen Hardeberga.
- e) Silvåkra, Hällestad.
- f) 1. Vid Klingvallsån och Sövdesjön: Ilstorp, Sövde.
2. Veberöd.
3. Everlöv.
4. Blentarp.
- g) Tranås vid själva källan till ett tillflöde.

I likhet med Löddeåsystemet visar Höjeå en linje med ganska regelbunden gruppering av kyrkor längs densamma.

Huvudflodlinjen.

Lomma, Flackarp, Knästorp, Bjällerup, Kyrkheddinge, Esarp, Genarp, Göddelöv, de flesta av dessa nere vid själva stranden.

Bifloder från höger.

- a) 1. Fjellie, Vallkärra.
2. Flädie.
3. Norra Nöbbelöv.
- b) Råby.
- c) Dalby.

Av kyrkorna mellan Löddeån och Höjeå blir det egentligen endast Bonderup, som befinner sig på relativt längre avstånd från vattendrag. Söder om Höjeå träffar man på ett par kyrkor, vilkas lägen måhända äro självständiga gent emot vattendragen. De äro Uppåkra, som dock ligger blott halvannan kilometer från Höjeå, och Brågarp.

Vid Segeå blir bilden följande.

Huvudflodlinjen.

Burlöv ¹⁾, Görslöv, Tottarp ²⁾, Särslöv, Mölleberga, Bjäreshög, Torrings, Västra Kärrstorp ¹⁾, Svedala och det sedan lång tid nedlagda Aggarp.

¹⁾ Avståndet något över en kilometer.

²⁾ Tottarp ligger visserligen något mer än en kilometer avlägset från

Biflod till höger.

- a) Nevitshög ¹⁾, Hyby.
- b) Lyngby.
- c) Tjustorp (nedlagd).

Bifloder till vänster.

- a) Husie.
- b) Oxie.

Utänför denna uppräknig av kyrkor i Segeås flodområde stanna alltså endast Bara och herregårdskyrkan Skabersjö.

Väster och sydväst om Segeå i det sedan uråldrig tid bebyggda och av inga större flodlinjer genomskurna kustområdet kan man ej vänta sig några framträdande illustrationer till satsen om kyrkornas belägenhet vid eller i närheten av de rinnande vattnen. Dock kan det påpekas, att vid eller i närheten av västerut i havet utmynnande bäckar ligga:

Hyllie.

Västra Klagstorp, Tygelsjö.

Gessie, Hököpinge, Södra Åkarp och uppe vid källområden Arrie, Mellangrevie, Västra Ingelstad och Östra Grevie.

Vellinge, Eskilstorp.

Man tycker sig alltså även här kunna skönja en, låt vara föga utpräglad, förbindelse mellan vattendragens riktning och kyrkornas läge.

Även på slättbygden längs efter Skånes sydkust ligga kyrkorna mycket tätt, och vattendragen äro föga betydande. Likväl kan man märka, att kyrkornas läge i viss mån är belingat av årnas linjer, och man ser här och där liksom ett ordnande i rader längs dessa. Så finner man vid en å väster om Trälleborg kyrkorna Maglarp och Skegrie, vid en annan Västra Tomarp, Hammarlöv och Västra Vemmerlöv på var sin sida, Lilla Slågarp och Stora Slågarp.

stranden, men dess läge är sådant, att det alldeles bestämt synes stå i relation till flodlinjen.

¹⁾ Det bör påpekas, att den sistnämnda ligger på vid pass en kilometers avstånd från randen till den sumptrakt, genom vilken Segeås biflod flyter.

Öster om Trälleborg är Gislövsån den första avsevärda linjen; vid den ligga Dalköpinge, Gislöv och Bösarp.

Vid nästa linje äro Espö och Östra Klagstorp belägna och vid den därpå följande Lilla Bedinge och Kjellstorp.

Därefter kommer Dybecksån, vid vilken ligga Östra Vemmenhög och Svenstorp, vid ett tillflöde till höger ligga Västra Vemmenhög och Önnarp; ett tillflöde till vänster har Hassle-Bösarp.

Nästa linje är Skivarpsån; i närhet av denna ligga Skivarp, Solberga (något över en kilometer från stranden), Villie och Slimminge och vid tvenne små tillflöden till vänster Västra Nöbbelöv och Katslösa.

Närmast kring Ystad finnas inga vidare vattendrag; endast märkes öster om Skivarpsån en liten å, vid vars källa ligger Skårby kyrka; vid stranden av en annan liten å ligger Balkåkra.

Ett rätt framträdande exempel på en flodlinje, kantad av kyrkor, erbjuder Nybroån med dess övre lopp Trydeån.

Bilden här blir följande:

Huvudflodlinjen.

Stora Köpinge, Nedraby, Benestad, Ramsåsa, Tryde, Spjutstorp, Fågeltofta.

Bifloder från höger.

- a) Stora Herrestad.
- b) Högestad.
- c) Baldringe.
- d) Röddinge.

Bifloder från vänster.

- a) Tosterup.
- b) Övraby.
- c) Ullstorp, Kverrestad, Östra Ingelstad.

Kabusaån bildas av tre armar; av dessa har den ena sin källa alldeles invid Bollerup; vid den andras upprinnelseområde ligger på en bestämt markerad höjd Hannas, och längre ned vid linjen, på vid pass en kilometers avstånd

från densamma ligger Glemminge. Den tredje armen har sin källa i omedelbar närhet av Borrby kyrka; längre ned ligga vid ån Hörup, Löderup, Valleberga och Ingelstorp.

Vid den lilla å, som faller ut i Östersjön vid Skillinge fiskläge, ligger Östra Hoby; längre upp på obetydligt avstånd från stranden Vallby, och på mindre än en kilometers avstånd från källan, vid vilken sumpmarker framträda, befinner sig Bolshögs kyrka.

Tomarpsån har vid vattendragen i sitt system ett ganska ansevärt antal kyrkor. Vid själva huvudlinjen ligga Järrestad, Tomarp, Östra Herrestad, Gärnsnäs (nedlagd), Stiby, Smedstorp och Sankt Olof. Vid källor till små tillflöden från höger ligga Simris och Östra Nöbbelöv; vid ett tredje, något större tillflödes källa befinner sig Hammenhög. På en höjd ungefär en kilometer ovanför källan till ett litet tillflöde från vänster ligger Gladsax; vid ett annat tillflöde och ej långt från dess källa Östra Vemmerlöv.

Det har således framgått, att på hela slättbygden i det sydöstligaste Skåne befinnas kyrkorna vara ordnade vid och i relation till vattendragen, oftast i omedelbart grannskap av själva flodlinjen. Fortsätter man åt norr längs kusten, påträffar man först Rörumsån, som vid sin strand har Östra Rörum och med sin översta del når upp till nära grannskap av Sankt Olof.

Vid närmaste å åt norr är Södra Mellby beläget; nära den därpå följande ligger Vitaby. En annan nordligare har i sin närhet, mellan sig och Värkeån, Ravlunda.

Systemet av kyrkor vid Värkeån utgöres av en tydligt markerad rad, nämligen Brösarp, Eljaröd, Andrarum och i själva källområdet Långaröd. Det är sant, att av dessa Andrarum ligger på vid pass halvannan kilometers avstånd från flodstranden, men läget, tydligt framträdande i raden av kyrkor, och på stort avstånd från kyrkor i andra riktningar, synes tydligt visa, att även Andrarums läge befinner sig i bestämd relation till flodlinjen.

Vid Hörrödsåns stränder äro Maglehem och Hörröd belägna.

Vi hava nu hunnit fram till det mest omfattande av alla flodsystem i Skåne, Helgeåsystemet.

Jämfört med de övriga, visar det en i någon mån avvikande prägel, i det antalet av kyrkor vid själva huvudflodens strand, särskilt vad övre delen av loppet angår, ej är så synnerligen stort. Vid eller i omedelbar närhet av floden ligga Åhus, Rinkaby, Viby, Norra Åsum, Araslöv (numera nedlagd), Knislinge, Östra Broby och Visseltofta. Emellertid bör framhållas ett betecknande drag, nämligen, att i den trakt, där floden träder ut ur den egentliga höjd- och skogsregionen, ligger ett antal kyrkor, jämförelsevis tätt, i viss mån kretsformigt grupperade och liksom markerande en central bygd. De äro Östra Broby, Emitslöv, Hjarsås, Kviinge, Knislinge och Gryt.

I fråga om Helgeås bifloder är relativiteten mellan kyrkornas läge och flodlinjernas riktning synnerligen klart framträdande. Man får följande schema.

Bifloder från höger.

Vittskövleån: Vittskövle, Degeberga.

Mjöån: Everöd, Östra Sönnarslöv, Huaröd.

Vramsån: Köpinge, Lyngsjö, Östra Vram, Västra Vram, Esphult (på en ansenlig höjd vid pass en kilometer från flodlinjen), Häglinge, Tjörnarps.

Vramsåns tillflöden från höger:

1) Svensköp.

2) Linderöd.

Vramsåns tillflöden från vänster:

1) Nöbbelöv (numera nedlagd), Träne.

2) Djurröd.

Nästa biflod: Vä.

Vingeån: Vinslöv, Nävlinge.

Vingeåns tillflöden från höger:

1) Skepparslöv.

2) Önnestad.

Vingeåns tillflöde från vänster: Sörby.

Almaåns huvudlinje med Finjasjön: Kviinge, Gumlösa,

Vankiva (på en kilometers avstånd vid ett litet tillflöde),
Finja.

Almaåns tillflöden från höger:

1) Ignaberga.

2) Stoby ¹⁾.

Finjasjöns tillflöden:

1) Norra Mellby.

2) Brönnestad.

3) Mattered.

Almaåns tillflöden från vänster:

a) Hästveda.

b) 1. Farstorp.

2. Norra Åkarp.

c) Hörja, Röke.

Verumsån: Verum, Vittsjö.

Bifloder från vänster.

a) 1. Österslöv, Råbelöv, Nosaby ²⁾.

2. Fjälkestad, nära källan till ett tillflöde.

b) Hjärsås.

c) Emitslöv.

d) Glimåkra.

e) vid Drivåns inmynnande i Osbysjön: Osby.

Slättlandet öster om Helgeås nedre lopp är ju den del av Skåne, som sist höjt sig ur havet, och man finner här inga egentliga flodlinjer förrän i samband med sjösystemet.

Man finner här vid Ivösjön: Ivetofta, Gualöv och Ivö och vid tillflöde till sjön söderut Trolle-Ljungby, och norrut vid Holjeån Näsrum och Jämshög; vid källan till ett tillflöde till Immeln, alltså hörande till Ivösjöns system, ligger Örkened; vid Vångaån Vånga. Vid Oppmannasjön, som likaledes hör

¹⁾ Jag har ansett mig kunna taga med Stoby; avståndet till bäckens nuvarande linje är visserligen en god kilometer, men till den låglänta sankmark, genom vilken bäcken flyter, är ej hälften så långt.

²⁾ Före torrläggandet av Hammars sjö var Nosabys läge sådant, att det hörde till huvudflodlinjens eget system.

till Ivösjösystemet, ligger Kiaby; i grannskapet av källan till ett tillflöde till denna sjö ligger Oppmanna.

Resultatet av den nu utförda undersökningen är det, att man i fråga om de skånska kyrkornas läge tycker sig finna en tydlig lagbundenhet. Dessa kyrkor ligga så gott som allesammans ordnade i rader uppefter flodlinjerna, antingen nere vid själva stränderna eller i varje fall i dessas nära grannskap.

Nu skulle möjligen någon vilja invända, att i ett land, där kyrkorna äro så många och ligga så tätt som i Skåne, det liksom av sig själv och på slump skulle kunna hända, att de komme nära flodlinjerna. Härtill kan för det första svaras, att det visst icke är i hela Skåne, som kyrkorna ligga tätt, och att just i de trakter — de nordligare delarna av landskapet — där detta icke är fallet, placeringen längs flodlinjerna framträder med skarp tydlighet; det är tillräckligt att peka på förhållandena i Helgeåsystemet. Ej heller bör man med fog kunna invända, att vårt resultat uppnått endast genom att medtaga alla, även de minsta vattendragen. Frånsett att många vattendrag, som nu äro obetydliga, i äldre och äldsta tider med outvecklade avvattnings- och dräneringsförhållanden varit rätt betydande, kan hävdas, att även om man bortser från de linjer, som hava karaktär av bäckar och håller sig endast till de egentliga floderna och åarna, så blir i alla händelser, såsom kartbilden utvisar, intrycket av att kyrkorna ligga i rader längs dessa flodlinjer alldeles ofrånkomligt.

Om nu saken förhåller sig så, att varje flodsystem har sitt system av kyrkor, grenat ut i symmetriska linjer längs de rinnande vattens linjer, så skall därav följa, att vid vattenskillnadsområdena böra mera betydande avstånd göra sig gällande mellan vad man skulle vilja kalla de olika kyrkoområdena. Man har då att ur denna synpunkt kasta en granskande blick på kartan; denna blir då en prövning av riktigheten av den framställda satsen om kyrkornas och flodlinjernas inbördes förhållande.

Resultatet är slående. Kartan visar regelbundet i vattenskillnadsområdena vidsträckta vita fläckar.

I nordvästra Skåne mellan Gärlövsån och Vegeåsystemet finnes en tydligt framträdande sådan; inom den krets, som begränsas av en linje, berörande Allerum, Kattarp, Vålinge, Farhult och Väsby, finnas inga kyrkor. Och detta är dock den egentliga »Kullabygden», en rik och bördig, tätt befolkad nejd. Man kan ej rätt förstå, varför ej här kyrkor, och hellre än på många andra håll, skulle hava uppstått, om det ej varit så, att en på naturliga förhållanden grundad historisk lag hindrat det.

Andra kyrkotomma nejder äro vattendelareområdena mellan Vegeå- och Rönneåsystemen och mellan Vegeå- och Rååsystemen. Påfallande kontrastera dessa tomma ytor mot de regelbundna kyrkoraderna vid floderna.

Mellan Saxåsystemen och Rönneåsystemet ligger, såsom synes, en vit fläck; likaså mellan Bråån och Ringsjön—Rönneå.

Intressant är den tomma ytan mellan Bråån och Löddea, norr och nordväst om Vombsjön. Denna trakt är dock öppnare, jämnare och bördigare än den längre mot sydöst i de övre delarna av Löddeaåsystemet; den senare är dock, jämförd med den förra, rik på kyrkor. Det kan ej vara annat än att det varit flodlinjerna, som betingat olikheten härutinnan.

En så att säga ståtlig vit fläck är den, som utbreder sig i trakten söder om Höjeås och Klingvallsåns största tillflöden. Flera andra finnas i sydöstra Skåne.

En vidsträckt tom yta utbreder sig på ömse sidor om Linderödsåsen i vattenskillnadsområdet mellan Brååns, Vårkeåns och Vramsåns system.

I de nordliga delarna av Skåne möter man samma fenomen. Man betrakte den tomma fläcken mellan översta delen av Almaåns flodområde och Rönneåsystemet! Där ligga vidsträckta nejder utan kyrkor. Man jämföre dem med trakterna närmast i norr, vilka på intet sätt äro bördigare eller öppnare än de förra. Man betrakte vidare tomrummen

mellan Vramså- och Vingeåområdena, mellan Almaåområdet och Verumsåns linje och framför allt det, man ville säga, kolossala tomrummet väster om de översta delarna av Almaåns flodsystem!

Alla exempel visa det samma, och resultatet av den företagna prövningen är klart och tydligtvis ofrånkomligt. Likaväl som man talar om vattenskillnadsområde, kan man tala om kyrkoskillnadsområde. I Skåne höra dessa två begrepp samman.

Företeelsen är utan tvivel regelbunden, och det är då av intresse att söka finna en förklaring till densamma. Det ligger i sakens natur, att det härvid ej gärna kan bliva fråga om annat än framställandet av en hypotes, och man får vara tillfreds, om denna kan i görligaste måtto så att säga täcka företeelsen.

Att kyrkornas läge i rader längs flodsystemens vattenlinjer skulle vara betingat av något med deras karaktär av kristna kultplatser intimt sammanhängande drag förefaller oss icke troligt; förklaringen får säkerligen sökas på annat och i viss mån avlägsnare håll.

Om man söker bilda sig en föreställning om huru det kan hava gått till, då det skånska landet först gjordes till föremål för människors upprödjande och odlande arbete, så måste man utan tvivel såsom säkert antaga, att stammar, horder eller vad för benämning man rättast bör giva åt mer eller mindre fast sammanslutna samlingar av individer, från kusttrakterna, följande flodlinjerna trängt in i de inre, i huvudsak skogklädda områdena. Härvid kan anmärkas, att floderna i varje fall på de nuvarande slättbygdena utan tvivel varit väsentligen vattenrikare än nu och därigenom haft större betingelser än nu att förmedla även förbindelser medelst farkoster. Man kan då tänka sig, att huvudflodloppen beteckna de primära odlingslinjerna och att från dem längs tillflödena utstrålat sekundära odlingslinjer, och flodsystemets område skulle då beteckna ett kulturellt samhörigt och i viss mån enhetligt odlingsområde, från vilket invånarestammen så småningom kunde träda i

förbindelse med dem, som trängt upp längs nästa linje. Det torde vara klart, att under sådana förhållanden medelpunkterna för bygden, själva centralhärdarna för stammens och dess underavdelningars samhörighetsliv skulle komma att ligga i de ursprungliga odlingsområdena, d. v. s. vid eller i omedelbar närhet av flodlinjerna. Till dessa böra då invånarna i de inre delarna av bygderna hava sökt sig ned, då det gällde samling och markerande av samhörighet i ett eller annat avseende. Vid floden har man då haft kultplats, hövdingeplats och bytesplats. Att själva det rinnande vattnet, floden, kan hava haft någon rent religiös, rituell betydelse, kan ju vara möjligt, men är väl på vår nuvarande kunskapsståndpunkt omöjligt att med visshet avgöra. Det må dock i detta sammanhang vara tillåtet att peka på det egendomliga faktum, att ett så stort antal skånska kyrkor — de äro betydligt flera än de, om vilka sådant här ovan direkt anförts — ligga i omedelbar närhet av själva källan till ett rinnande vatten; detta faktum skulle kunna fresta till en gissning, att något kultförhållande — helighållande av källan? — kan hava spelat in ¹⁾. Man måste därvid förutsätta, att den kristna kyrkan blivit anlagd på ett ställe, som redan förut varit bygdens i olika avseenden förnämsta plats.

Jag är härmed kommen fram till vad jag skulle vilja framställa som själva kärnan i hypotesen och som det slutliga resultatet av denna lilla undersökning. Vid kristendomens inryckande i landet och den kristna kultens framträdande och utbyggande har man icke valt platsen för kyrkan godtyckligt, utan man har lagt sin kyrka på det ställe, där

¹⁾ I sammanhang härmed skulle jag vilja påpeka en, visserligen av inga historiska auktoriteter stödd folksägen, att Visseltofta sockens kyrka ursprungligen varit belägen i Stavshults by; ett träd i skogen kallades för »altareboken», därför att det troddes stå på det gamla altarets plats. Det är härvid egendomligt, att Stavshult ligger i omedelbar närhet av källan till ett tillflöde till Bodarpssjön, alltså den översta utlöparen av Verumsåns system. Är det mer än en slump, att sägnen förlägger den gamla kyrkan till en flodkälla? Ett förflyttande av kyrkan till Visseltofta skulle då hava inneburet ett övergående från ett vattenområde — Verumsåns — till ett annat, det direkta Helgeåsystemets.

bygdens folk sedan gammal tid hade sin centrala samlingsplats och där väl därmed även gammal kult hade sin centralhärd.

Systemet av bygdemedelpunkter i regelbundna rader längs de inre vattnen hade väl redan då fått över sig ett drag av arkaism, alldenstund det uppodlade området ej mera blott inskränkte sig till floddalarna och deras närmaste grannskap, utan sträckte sig över mycket vidare nejder. Men även om den historiska utvecklingens gång hade lett till i viss mån ändrade förhållanden, buro dessa rader av flodstrandsbyar säkerligen fortfarande karaktären av små bygdemetropoler, till vilka man från olika håll alltjämt sökte sig ned. De buro vittne om den första rödjningens tider.

De kristna kyrkorna hava då blivit ej blott tecken för något nytt, tempel för en ny kult, utan de stå därjämte och allt fortfarande såsom ständiga minnesvårdar över den ursprungliga odlingens framsteg, som tecken på huru människorna togo det skånska landet i besittning.

De vita kyrkornas långa rader visa, att här gingo fäderna först fram.

II. Skånska borgars och herresätens läge.

Den ställning, som den senare medeltidens adel intog i samhället, var väsentligen betingad av militära kvalifikationer. I huvudsak ledande sitt ursprung från en tidigare, krigisk stormansklass var adeln det egentligen, stundom så gott som det enda krigiskt dugliga elementet i staten, och dess dominerande ställning berodde från en sida sett på att det i allmänhet endast var den, som utåt kunde försvara landet mot fiender och inåt bevara och upprätthålla den ordning, som överensstämde med samhällsskicket.

Det är klart, att de förhållanden, under vilka adeln levde, skulle komma att på ett bestämt sätt bära vittnesbörd om denna dess förnämsta uppgift och så att säga få över sig en militärisk prägel.

I främsta rummet gäller detta adelns boningar, såväl vad konstruktion som läge beträffar.

Att adelsborgarnas hela konstruktion är avsedd att giva invånarna så starka försvarsbetingelser som möjligt och att överhuvud göra boningen till en fästning är ju självklart. Hithörande förhållanden hava varit föremål för uttömmande undersökningar.

Att även borgens läge varit betingat av skäl av militär art är ej svårt att skönja och har i flera avseenden blivit uppmärksammat. Att borgar ligga på svårbestigliga höjder, på holmar, på utskjutande uddar, på öliknande fasta områden ute i kärrmarker, vid platser där källsprång gåvo säkerhet för oavbruten vattentillgång, och att sådana placeringar måste hava blivit gjorda av försvarshänsyn, allt sådant har länge varit observerat och har gjorts till föremål för historisk undersökning och på denna grundat värdesättande. Men om man haft öppen blick för detta, för vad jag skulle vilja kalla borgarnas taktiska läge, är det en annan synpunkt, som efter mitt förmenande ej blivit vederbörligen beaktad, detta ehuru den torde erbjuda minst lika mycket av intresse som den nyss berörda.

Ur denna andra synpunkt kan man göra ungefär följande problemställning. I vilken relation stå adelsborgars och herresätens läge till de stora, naturliga förbindelselinjerna i landskapet? Skåne är ju i flera riktningar genomkorsat av stora flodlinjer, fordom mera betydande än nu, vilka bildat hejdande avsnitt gent emot opererande stridsstyrkor; hurudant är borgarnas läge i relation till dessa försvarslinjer? På många ställen i Skåne finnas viktiga flodpass, där naturliga vadställen och sedermera broövergångar möjliggjort överskridande av försvarslinjer och därigenom betingat mycket viktiga strategiska punkter; kan det märkas, att borgars läge står i relation till sådana punkter, så att ett fäste kan sägas hava till bestämd och tydlig uppgift att stärka och försvara den genom naturliga förhållanden viktiga positionen? Ligga borgarna i allmänhet placerade så, att de

för sin innehavare skapa eller underlätta möjligheten att lätt disponera över en naturlig förbindelseled, en bestämd vägsträckning av vikt och därigenom så mycket lättare dominera en trakt? Är borgarnas läge i allmänhet sådant, att det giver vid handen en bestämt medveten avsikt att låta detta läge ingå som ett strategiskt moment vid uppgiften att avvärja fientliga infall eller eventuellt med vapen upprätthålla den bestående samhällsordningen?

Jag använde nyss benämningen *taktiskt läge*, och jag skulle, när det gäller den nu senast antydda synpunkten, vilja föreslå benämningen *strategiskt läge*. Den uppgift jag nu uppställer för mig skall då bliva att undersöka de gamla skånska borgarnas och herregårdarnas strategiska läge. Jag anser mig ej böra därvid göra någon allt för skarpt markerad skillnad mellan starkt befästade borgar och svagare herresäten. De förras militäriska betydelse är ju självklar, och vad de senare angår, så bör framhållas, att även där de ej kunna kallas för fästen i egentlig mening, de dock i alla händelser från strids- och operationssynpunkt varit av stor vikt, då den krigiske godsherren haft kring sig ett mer eller mindre talrikt, väpnat följe och de alltså måste hava varit betydelsefulla såsom utgångs- och stödjepunkter för rörelser av krigisk art, även om deras karaktär av fästen ej varit så starkt utpräglad. Även i de fall, där benämningen befästade punkter skulle vara för stark, kan man säkerligen hava rätt att säga, att de åtminstone varit bevärade.

Den naturliga stora infallsvägen från Småland genom det östliga Skåne leder först längs Drivån ned mot Helgeå. Ej långt från den gamla riksgränsen finnes vid Drivåns dal i närheten av Loshult rester av en gammal borg, vars läge tydligen står i relation till den viktiga väglinjen. Denna träffar Helgeå i närheten av Osby. Ett viktigt avsnitt i linjen bildas därefter av Almaån; det är i den trakt, där Helgeå ur den egentliga skogsbygden träder ut på slättområdet. Över Almaån leder den viktiga Kumlebroövergången. Vid Knislinge är ett säkerligen gammalt övergångsställe över Helgeå, och ovanför Kumlebron betecknar Spångamöllabron ett gammalt vad-

ställe. I detta passageområde ligga på vardera sidan om Almaåns övergångar de båda herregårdarna Vanås och Hanaskog ¹⁾. Man märker redan här vid deras läge ett drag, som man sedan kommer att finna upprepat på flera håll i Skåne, nämligen att gården icke ligger omedelbart intill väglinjen, utan liksom något tillbakadragen från densamma, så att säga i flankställning. Man skulle möjligen kunna antaga, att det ur militär synpunkt ligger en viss fördel i att, på samma gång man själv har lätt tillträde till väglinjen, man dock icke är i lika hög grad utsatt för omedelbara anfall.

Med Helgeås utflöde i Araslövssjön börjar den utvidgning av floden, som överhuvud fortfar ned mot Vramsåns inflöde och gör övergång från den ena stranden till den andra besvärlig. Vägförbindelsen går först fram i vinkeln mellan sjön och Vingeån, som i sitt nedersta lopp bildar ett nytt avsnitt. I denna jämförelsevis smala vinkel och framför Vingeålinjen ligga liksom i ett slags spärrställning Färlöv och Araslöv, det senare vid sjöns strand och i flankställning till väglinjen.

Den stora vägen hade ej långt från Osby korsat Helgeå vid dennas utflöde ur Osbysjön. Emellertid kunde man ju komma över ån även vid dess inflöde i sjön, och det kan ej hava varit omöjligt att på denna sida komma fram till den västligaste delen av det område, som i senare tid kallats Kristianstadsslätten. Det är visserligen sant, att ännu så sent som år 1619 funnos varken i Hästveda eller i Farstorps socknar några egentliga körvägar, utan man måste taga sig fram ridande, men å andra sidan måste framhållas, att trakten söder om Osbysjöns södra spets fram mot Hästveda och sjön Tydingen ej är särskilt svårframkomlig, och sydväst om sistnämnda sjö bör det ej hava varit svårt att komma fram till Ottarps- och Ballingslövssjöarna. Terrängförhållandena peka på, att man med användande av de nämnda sjöarna här haft en s. k. vinterväg, vars riktning ledde ned mot Almaån, antingen över Tydingens och Karlsjöns is mot Lax-

¹⁾ Det gamla Hanaskog låg på annan plats än det nuvarande; det låg nere vid åns strand.

broövergången eller över Ottarps- och Ballingslövssjöarnas mot övergången vid Näs. Almaån bildar här en tydlig barriärlinje för slättområdet ¹⁾, och det är då ganska påfallande, att man just här i nyss antydda vintervägslinjes riktning finner två herregårdar, nämligen Sandby, nordöst om och framför Laxbroövergången, och söder om ån Fjärlöv, bakom en biflodslinje, som bildar ytterligare ett avsnitt på andra sidan Almaån ²⁾.

Söder om denna kommer ett nytt avsnitt, Vingeåns, och här finna vi just vid flodövergången Åraslövs gård. Dess läge betingar alltså dess innehavares och hans folks rörelsefrihet på båda sidor om ån; läget är vidare intressant därigenom, att det har relation till en förbindelseled västerut, så att säga i tvärriktningen, men därom får nämnas i annat sammanhang.

Det nämndes nyss, att övergången över Helgeå i utvidgningsområdet ej hörde till de lättaste uppgifterna. Övergångsstället närmast norr om Araslövssjön var vid Torsebro, närmast söder om Vramsåns inflöde vid Hernestad. Ville eller kunde man ej begagna sig av något av dessa, vilka för övrigt ej lågo så väl till vid ett fortsättande mot sydväst, mot det inre av Skåne, så måste man söka komma över vid Allö, vid det nuvarande Kristianstad, i den smala landstrimman mellan Araslövssjön med dess sund och Hammars sjö, för övrigt i rent geografiskt hänseende det naturligaste ledet i förbindelsen mellan östra och mellersta Skåne. Åt detta håll riktar sig också bestämt vägförbindelsen österifrån.

Det träder nu genast fram för blicken, att längs vägen från Blekinge och ett stycke söder om densamma ligga, sym-

¹⁾ Från senare krig kan påpekas, att den danske överbefälhavaren, general Reventlow i februari 1710 baserade sin position på Almaålinjen.

²⁾ Det i senare tid viktigaste brostället vid denna del av Almaån är tydligen det vid Sinklersholm. Denna herregård är emellertid av något väl sent ursprung för att upptagas här, och om den haft någon bevislig föregångare är mig ej bekant. Möjligen kan en anmärkning tillåtas, att redan 1191 finnes här en så mäktlig storman, Trugot Kettilson, att han kan låta bygga en kyrka i Gumlösa, belägen just vid övergångsstället.

metriskt placerade på ungefär lika avstånd från varandra, de tre gamla gårdarna Ljungby (det nuvarande Trolle-Ljungby), Legeved och Hammar. Det är påtagligt, att från dem denna viktiga väg bör kunna hava hållits i en viss uppsikt¹⁾.

Om man ville undvika de redan genom sin sumpighet besvärliga och dessutom, som vi skola se, väl försvarade övergångsplatserna vid Allö, kunde man böja av åt norr för att söka komma över norr om Araslövssjön, där övergångsstället är vid Torsebro. Man skulle då fram genom det område, som är sammanträngt mellan Araslövs-, Råbelövs- och Hammarssjöarna, ett verkligt passageland. Här låg en gård i vägen: Fjelkestad, i senare tider avlöst av Råbelöv, säkerligen i relation till Torsebroövergången.

En annan naturlig förbindelseled i dessa trakter bör framhåvas. Mellan Helgeåövergången vid Knislinge och sjöarna i sydöst samt därifrån till den stora vägen österut mot Blekinge är en vägled ganska tydligt av naturen utstakad. Från de lättillgängliga områdena vid floden leda dalgångar i trakten av Rötved lätt ned till Råbelövs- och Oppmannasjöarnas nordliga stränder och därifrån åt söder ned till slätten och vägen. Här ligga söder om den smalaste delen av landtungan mellan sjöarna och liksom bevakande denna två gårdar, det gamla Österslöv och Karsholm.

Av vad, som ovan sagts, torde framgå, att Araslövs och Färlövs gårdars läge varit av vikt även genom sin relation till övergången av Helgeå vid Torsebro.

Vid Allöövergångsställena lågo Härlöv och den synnerligen fasta borgen Lillö, som säkerligen hade karaktären av ett verkligt spärrfäste. Den var så stark, att den år 1452

¹⁾ Det är tydligt, att en ytterst viktig punkt på denna väg var övergången över Skråboån i den smala landsträckan mellan Ivösjön och havet. Här var ju en i eminent mening skyddande position och en verkligt strategisk punkt. Det är då rätt egendomligt, att vid denna och i en typisk flankställning ligger Årups gård. Emellertid synes man ej kunna påvisa Årups befintlighet så långt tillbaka som till den senare medeltiden, och man kan då ej säga mera än att om en föregångare till gården existerat, så har dess läge i alla händelser varit i full överensstämmelse med åtskilliga andra skånska herregårdars.

kunde bjuda konung Karl Knutssons härsmakt trots, och den har även under andra krig spelat en betydande roll. Den var på sitt sätt en föregångare till senare tiders Kristianstads-fästning.

Söder om Helgeås utvidgning var den första övergången vid Hernestad. Framför denna ligga i väster, i rad från söder Vittskövle, Lyngby och Ugerup. Det förstnämnda var som bekant en fast borg och har varit av betydelse även i de stora fälttågen, såsom under Karl Knutssons tid. Om de båda senare är att märka, att Lyngby låg mittför färjestället och emellan två ålinjer, och att Ugerup låg vid Vramsån, tydligen så, att därifrån övergångarna kunde bevakas, och dessa övergångar måste ju användas av den, som efter att hava passerat Helgeå vid Hernestad, ville fortsätta på slätten i nordlig riktning mot staden Vä och Lillö.

Övergången av Helgeå vid dess mynning bevakades och tryggades av det fasta ärkebiskopsslottet vid Åhus.

Vi hava nu betraktat förhållandena i Helgeådalen och angränsande trakter och skola nu följa den förnämsta av de vägar, som leder mot Linderödsåsen och över denna till det inre av Skåne och de stora slätterna.

Man påträffar i denna riktning den gamla gården Träne, föregångaren till det nyare Ovesholm. Om denna gård är så gott som ingenting känt. Om dess läge kan emellertid påpekas, att den ligger mitt för den gamla staden Vä och att läget synes betingat av att vid Träne utmynnar en förbindelseled åt väster, som till en del använder sig av en dalgång, vilken kan anses åtskilja den egentliga Linderödsåsen från de norr därom belägna höjdsträckningarna. Det förefaller, som om denna led varit av betydelse för förbindelsen inåt den sydligare delen av Göinge, den s. k. Göingeholmen. I varje fall kan det vara värt påpeka, att Träne spelat en viss roll i krigshistorien. Det var här, som år 1644 bondeskaror samlat sig och gjorde motstånd mot Gustaf Horns framryckning mot Kristianstad, och att man för sitt motvärn kommit att välja just denna position, torde väl i viss mån bero på denna västliga förbindelseled, möjligen även på att platsen fram-

träder som ett vägsål för riktningen åt norr mot Vingeån, åt öster mot Helgeå.

Vid Linderödsåsens pass eller i trakten åt sydväst närmast nedanför höjderna synas inga gamla herregårdar hava funnits. Orsaken till att de här felas är säkerligen av ekonomisk snarare än av krigisk natur och torde närmast vara den, att den magra jordmånen och ödsligheten ej voro i stånd att giva det materiella underlag, som var nödvändigt för uppehållet av en stormansgård.

Det första viktigare flodavsnitt i vägriktningen är Hörbyån, och i relation till övergången över denna finner man två gårdar, nämligen Osbyholm och Fulltofta. Den förra hade fordom ett något nordligare läge än nu, och båda ligga i ganska tydlig flankställning till flodövergångsstället, som väl kunde i huvudsak kontrolleras från dem.

Några gamla gårdar kunna väl ej visas hava varit belägna vid vägen mellan Hörbyån och Löddeå. Däremot finnes en tydlig relation mellan det av ålder ytterst viktiga övergångsstället vid Getinge och tvenne gårdar, Flyinge och Svenstorp. Löddeå var sedan gammalt i hela sin utsträckning en viktig linje och i viss mån en barriärlinje för det sydligare Skåne, och Getingebropasset var ett av de allra viktigaste övergångsställena, den kanske förnämsta infallsporten till Lundaslätten. Här låg nu i flankställning den fasta ärkebiskopsborgen Flyinge och på andra sidan Svenstorps gård.

Emellertid funnos andra infallsportar än den, som be-tecknades av Getingebro. Om man vid Rolsberga, övergångsstället vid Bråån, böjde av åt höger och följde Brååns linje, skulle man vid sammanflödet komma fram till Löddeå i en nejd, där flera vadställen funnos och där övergången till Lundaslätten ej var synnerligen svår. Det är då rätt påfallande, att vid denna vid vadställena utmynnande flodlinje ligga tre betydande gårdar, Skarhult, Ellinge och Örtofta, symmetriskt placerade och tydligtvis dominerande hela sträckningen.

Även i trakten öster om Getingebropassagen finnes en mot Lundaslätten söder om Löddeå riktad, bekväm natur-

lig förbindelseled. Den glider från den jämförelsevis högt belägna trakten kring Bråån vid Högseröd ned mot Löddeå för att överskrida denna vid Kvinnevadet. Men här ligger i vägen, ej långt från den sista sluttningen mot floden, gården Hjularöd. Angående denna gårds läge bör dessutom märkas, att det synes vara betingat även av en naturlig förbindelseled, som i en tämligen markerad sänka sträcker sig österut mot Östraby och därifrån bort mot Linderödsåshället. Övergår man Löddeå vid Kvinnevadet för att sedan fortsätta ut på den egentliga Lundaslätten, måste man fram i de smala passagera, antingen mellan flodlinjen och Krankesjön eller mellan denna senare och Vombsjön. På den remsa av fast och högt belägen mark, som ligger mellan Krankesjön och de ganska vidsträckta sumpmarkerna söder därom, är Silvåkra beläget. Det är alldeles tydligt, att från en adelsgård med detta läge skulle man kunna kontrollera och bevaka de från Kvinnevadet mot väster och sydväst ledande förbindelselinjerna.

Jag övergår nu till att betrakta de västligare förbindelseleder, som från den gamla riksgränsen föra ned mot det sydligare Skåne.

Den säkerligen viktigaste vägen från Småland lämnar Lagalinjen vid flodkröken vid Markaryd. Den första punkt av betydelse på denna linje efter dess inträdande i Skåne är Örkelljunga, där vägen grenar sig; betydelsen ökas genom det i rent taktiskt hänseende viktiga passet vid Fantehulet, skådeplatsen bl. a. för Åke Hanson Totts katastrof år 1510. Ännu i dag bära rester av forskansningar vid Örkelljunga vittnesbörd om att denna orts läge varit av stor vikt i militäriskt avseende.

Den, framförallt i senare tider betydelsefullaste av de väglinjer, som i närheten av Örkelljunga grenade ut sig mot det inre av Skåne, är utan tvivel den, som leder ned mot Rönneås och Vegeåns linjer och därifrån mot Hälsingborg och Sundet. Emellertid förefaller det, som om den andra, östligare vägen, särskilt i äldre tid, varit av stor betydelse som kommunikationsled, säkerligen därför att den pekar mera

direkt mot Löddeålinjen och de sydligare slättområdena ¹⁾. Det är den väg, som över Oderljunga och Blekemossa leder till Rönneå, vilken den övergår på Tomasspången för att därifrån fortsätta mot Röstångapasset. Här är passagen ned mot slättlandet synnerligen skarpt markerad. Mellan den otillgängliga Söderåsens sydöstligaste del och Rönneålinjen är avståndet ej större än högst en halv mil, och genom sum-piga områden, som från Forestad sträckte sig västerut, hop-snrörtes denna lucka ytterligare till en fullkomligt défiléartad form. På andra sidan om Rönneå var trakten i hög grad oländig och svårtillgänglig. Det är tydligt, att i äldre tider Röstångapasset måst framstå som den egentliga för att icke säga enda infallsport, som rakt norr ifrån öppnade sig mot slätten i söder. Därjämte är det klart, att passet även förmedlade förbindelse på en led, som efter dess genomskridande visade mot väster ut på Hälsingborgsslätten.

I de vidsträckta skogsområdena mellan Örkelljunga och Röstångapasset äro inga adelsgårdar att påvisa; säkerligen saknades här i väsentlig grad de materiella betingelserna för upprättande av större jordagods och säterigårdar.

Söder om passet erbjuda förhållandena åtskilligt av in-tresse för betraktelsen. Det är tydligt, att den genaste vägen ur Röstångapasset ut mot Hälsingborgsslätten måste leda fram mellan Konga klint och Söderåsen, ännu närmare bestämt mellan klinten och mossmarkerna nedanför åsen vid Gilla-stig. Mittför denna passage låg, man kan säga med karaktär av en verklig spärr, den fasta borgen Knutstorp, och därifrån bör all förbindelse på denna led hava kunnat hindras.

Rätt söderut från Röstånga, i den trakt, som bildar övergången mellan skogsbygden och slätten, lågo Öslöv och Kattisnabbe (senare kallat Eriksholm och ännu senare Trolle-holm). Passerade man dem, var man därefter snart framme vid Saxån, som genom sin sträckning bildade ett avsevärt avsnitt framför den nedre delen av Löddeålinjen. Vid Saxå-

---

¹⁾ Det kan framhållas, att Karl XI vid sin frammarsch år 1676 först slog in på denna linje.

linjen finna vi först ett litet stycke norr om de båda flod-armarnas sammanflöde och vid den ena av dem Strö samt vid själva den i öst-västlig riktning gående förnämsta armen adelsborgen Näs (det senare Trollenäs) och mera västligt den fasta ärkebiskopsborgen Gissleberga, känd bl. a. från ärkebiskop Jakob Erlandsens strid med konung Kristoffer I. Gisslebergas läge är sådant, att det måste stå i relation icke blott till förbindelseleden norrut genom Röstångapasset, utan även till den led, som går i riktning mot de ytterst viktiga övergångarna av Råån i Tågarpstrakten, och Gisslebergaborgen har alltså kunnat tjäna till att åt två håll skydda tillträdet till nejdena kring ärkebiskopssätet Lund. Vid Löddeålinjen nordväst om Lund var Kävlinge ett viktigt övergångsställe, i varje fall i senare tid, i viss mån jämförligt med Getingebros flodpass. Vid själva övergångsstället synes varken ärkebiskopsborg eller sätesgård hava funnits, men strax nordöst därom, i tydlig flankställning till vägen, fanns gården Tostarp; dess så att säga taktiska läge synes med all säkerhet vara betingat av den sumpiga terräng med en rad gölar, som sträcker sig framför den nuvarande byn Tostarp.

Den stora och i senare tider dominerande landsvägs-linjen från Örkelljunga mot Hälsingborg och Sundet har två flodlinjer att överskrida, Rönneå och Vegeån. De viktiga övergångsställena vid den förstnämnda floden äro Tranarp och Västra Sönnarslöv; de hava båda vid olika tillfällen spelat en betydelsefull roll i den skånska krigshistorien.

Mellan de båda flodövergångarna ligger på den vänstra stranden Tomarp. På den högra stranden, något längre bort, är Bjärsgård beläget på ett sådant sätt, att det ligger i flankställning till övergången över Vedbyån, vilken man först måste överskrida, om man från nordöst ville komma över Rönneån vid Västra Sönnarslöv. I detta sammanhang bör märkas, att det sistnämnda flodpasset var av stor betydelse, även därför, att över detsamma gick tvärförbindelsen genom Skåne bort mot Helgeåområdena, och att man från Bjärsgård bör hava kunnat hålla en viss uppsikt över denna väg-leds västligaste delar, varjämte bör erinras om, att från

Gissleberga

Tostarp

Västra Sönnarslöv en förbindelseled är företecknad genom Rönneådalen i riktning mot trakten vid Röstångapasset ¹⁾.

Mot Vegeån från de nordligare trakterna gick även en annan led, nämligen den, som överskridit Hallandsås och Rönneås nedersta lopp.

Från den västligare delen av Hallandsås leda två vägar ned: den ena förbi Båstad genom Sinarpsdalen, den andra mera östligt förbi Hulebeckseröd. De gå båda ned mot flodpassen över Kågleån och Rössjöån, på båda sidor om dessas sammanflöde. Här framför flodpassen, emellan vägarna, ligger Engeltofta gård. Tätt nedanför Hallandsås finna vi Rössjöholm. Det är egendomligt och i viss mån betecknande, att denna gård ursprungligen var belägen vid den västliga ändan av Västersjön, nedanför en ganska oländig del av åsen, men sedermera flyttades till sin nuvarande plats söder om Rössjön, emellan Staverhultsdalens pass och förbindelseleden över Hulshult mot Stensån och Smedjeån i Halland, vilkas linjer betecknas av de båda gårdarna Skottorp och Vallen. Vägarna över Rössjöholm hava även i senare tiders krig, t. ex. år 1657, använts som marschvägar.

Vid nedre delen av Vegeåns linje ligga Vegeholm och — vid en biflod — Rögle ²⁾. Den viktigaste övergången över Vegeå är Ekebro, som i direkt fortsättning av Tranarps flodpass leder ut mot Hälsingborg och Sundets strand. Denna övergång kunde bevakas från Rosendal, som ligger framför Ekebro, vid sidan av den sänka, som markerar den naturliga förbindelseleden mellan Vegeålinjen och Hälsingborg. Att gården Rosendals läge är militäriskt betingat, synes ligga i öppen dag.

Om man efter passerandet av Söderåsens nordvästligaste

¹⁾ Från flodpasset vid Västra Sönnarslöv går en jämförelsevis bekväm, naturlig förbindelseled upp på Söderåsen för att utför ej allt för branta sluttningar stiga ned på slätten vid Kågeröd. Någon viktigare väg kan detta dock ej hava varit. Mitt på densamma ligger gården Dragesholm, men det är mig ej bekant, om dess befintlighet under medeltiden kan påvisas.

²⁾ Det nuvarande Vegeholm är av jämförelsevis ungt datum, men på den vänstra flodstranden finnas rester av en äldre gård.

hörn, Björnekulla klint, ej fortsatte mot Ekebro, utan vek av åt vänster och följde åsens sträckning ett stycke mot sydöst, kom man fram mot andra övergångar av Vegeå. På denna stråt finner man Vrams Gunnarstorp, som tidigare skall hava legat i närheten av Norra Vrams by, alltså i omedelbart grannskap av vadställena vid Åbromölla och därbredvid.

Söderut från Vegeåns övergångar finner man ärkebiskopsgården Boserup och Gedsholm, och det förtjänar att anmärkas, att dessa befinna sig just på en linje, där den närmaste förbindelseleden från nämnda övergångar går fram till den ytterst viktiga punkten, Tågarps bro. Boserups läge vid en rätt utpräglad passage är av intresse.

Hälsingborgsslätten avgränsas söderut skarpt av Rååns dalgång. Denna smala sänka emellan betydande höjder, som ofta gå brant ned mot dalbotten, är av naturen synnerligen svår att överskrida och har i äldre tider bildat en i all huvudsak hejdande barriärlinje. På denna dess egenskap finner man prov under många av gamla tiders fälttåg och krigsföretag i Skåne. På hela sträckan mellan Rå och Tågarp finnes ingen övergång, som kan kallas bekväm eller användbar för någon häravdelning av betydelse; flodpasset vid Vallåkra var ytterst svårtrafikabelt, och det samma gäller tydligen även om den ansats till förbindelse mellan de båda stränderna, som synes vara förefintlig vid Ottarp. Överhuvud hade man vid förbindelsen mellan Hälsingborgsslätten och slättområdena i söder att räkna dels med luckan vid Rå mellan dalgången och Sundet, dels med flodpasset vid Tågarp, där dalen öppnar sig åt sydöst. Av så mycket större vikt är denna senare punkt, som klinten norr om bron erbjuder utmärkta försvarspositioner och även på den södra sidan markerade höjder framträda.

Det är lätt att förstå, att positionen vid Tågarp måste hava varit av synnerligen framträdande betydelse ur militärisk synpunkt, och den kan i detta avseende säkerligen mäta sig med vilken som helst annan i Skåne.

I den skånska krigshistorien har den spelat en fram-

trädande roll, ända från de tider, då Oluf Haraldsen kämpade mot konung Erik Lam och ned till Karl XI:s och Magnus Stenbocks fälttåg. Det är av intresse att finna, att här låg en ärkebiskopsstolen tillhörig fast gård, nämligen Tågarp. Den låg som en verklig spärr vid den övergång, som från de nordvästliga slätterna pekade ned mot Lundaslätten. Såsom vid Löddeå och Saxån finner man även vid Råån, att det så att säga var satt bom vid bröstället. Söder om övergången på de höjder, som dominerade slätten vitt omkring, låg Rönneberga. Vid Rååns översta lopp, mellan Tågarpspositionen och de skogiga och sumpiga markerna i källområdet finna vi Sireköpinge och Halmstad; möjligen kan man till denna rad även räkna Duveke. Värt att märka är vidare, att mellan de, visserligen mycket svagt markerade, passen vid Ottarp och Vallåkra ligger Bälteberga gård.

Längs kusten äro Saxåns och Löddeås nedersta lopp de båda stora avsnitten. Här finna vi, vid det förra, vid sidan om vägen och mellan de två armarna av ån, Tågerup, och vid det senare den fasta ärkebiskopsborgen Borgeby. Dennas egentliga uppgift var tydligen att bevaka och skydda de vadställen över Löddeå, som funnos här och förmedlade förbindelsen mellan de olika slättbygderna. För Lunds ärkebiskop måste nejden närmast kring hans metropol, den egentliga Lundaslätten, vara av största betydelse och dess tryggnad i militäriskt avseende en uppgift av den största vikt. Det är då karaktäristiskt, att tillträdet till denna nejd på de nordliga förbindelsevägarna bevakas av de fyra, symmetriskt placerade ärkebiskopsborgarna Flyinge, Gissleberga, Tågarp och Borgeby, vilka verka som spärrfästen vid de flodlinjer, som utgöra de närmaste avsnitten i norr. De voro skyddspositioner för ärkebiskopssätet i Lund.

Det kan i detta sammanhang framhållas, att de båda gårdarna Hardeberga och Arendala, belägna på höjderna ovanför den vägsträckning, som österifrån ledde fram mot Lund, uppenbarligen kunde övervaka denna och således, även de, vara skyddspositioner för ärkebiskopsmetropolen.

Efter att hava slutfört betraktandet av de stora vägar,

Gissleberga

som norrifrån leda ned mot Löddeå och Lundaslätten, övergå vi till att kasta en blick på de tvärvägar, som i norra Skåne förmedla förbindelserna mellan de stora vägriktningarna.

Från sjöområdet vid nedre Helgeå leder en väg mot nordväst. Egentligen är det två linjer på ömse sidor om Vingeån, vilka förena sig på en punkt vid dennas mellersta lopp. Här ligger Åraslöv; betydelsen av dess läge är redan behandlad ur synpunkten av dess relation till den nord-sydliga förbindelsen, och det är klart, att läget är så mycket intressantare, som det nu befinnes hafva relation även till vägleden västerut.

Denna fortsätter nu till det synnerligen viktiga avsnitt, som bildas av Finjasjön och Almaån i dennas översta lopp.

Parallella bifloder norrifrån till Almaån göra sitt till att hindra förbindelsen norr om huvudfloden, och därigenom framstår alldeles tydligt den smala landstrimman mellan sjön och flodarmarnas sammanflöde som den egentliga passagen. Denna framträder alltså som en verklig port mellan den västliga och den östliga delen av norra Skåne. Positionens betydelse ökas ytterligare av att strax öster om övergången går en naturlig förbindelseled nordväst ut, mellan mossträckningarna sökande sig fram till den västligare huvudvägen, vilken den träffar på andra sidan den gamla riksgränsen, vid Lagakröken vid Markaryd. I den smala passagen vid Finjasjön finna vi Mölleröds gård, i eminent mening som en bevakare av flodpasset och den viktiga förbindelsen.

Här möter emellertid en fråga. Sydöst ut från Möllerödspasset, på Finjasjöns andra strand ligger den ansevärdiga gården Hovdala, som varit en fast plats och ännu här vittne härom. Det bör då finnas något militäriskt moment, som betingar denna gårds läge på sidan om det egentliga passet. Detta är också utan tvivel förhållandet. Ett stycke väster om Vinslöv öppnar sig en dalgång, som över Lommarp leder tvärs genom den höjdsträckning, som kan sägas vara Linderödsåsens nordligaste del. Vid ingången till denna dal låg gården Oretorp i sådan ställning, att den kunde övervaka inträdet i dalgången eller utträdet ur densamma. Vid Råbocka-

Hovdala.

möllan träder den ut ur höjlandet, och härifrån leder så en ganska lättillgänglig vägriktning längs Finjasjöns sydöstra strand fram mot Möllerödpasset och kommer fram till stora vägen bakom detta. Det är alltså en sidoväg, på vilken flodpasset vid Mölleröd kan kringgå och en i förhållande till detta subsidär öst-västlig förbindelseled. Den når stora vägen vid Mjölkalånga, sedan den haft ett par vattendrag att överskrida. Situationen här är viktig, även därför, att härifrån utgår en, om än ganska besvärlig förbindelseled åt sydväst, bort mot Rönneå. Det är utan tvivel dessa förhållanden, som betingat, att detta pass fått betydelse i krigshistorien; det var här, som Matts Kettilmundsson 1318 vann seger i striden vid Mjölkalånga.

*Matts Kettilmundsson
museifon 1318
vid Mjölka -
långa*

I den nu beskrivna passagen, söder om sjön, och just där väglinjen skulle fram mellan höjder och sumpmarker ligger som en verklig spärr Hovdala, alltså tydligen betingat av linjen Vinslöv — Råbockamöllan — Mjölkalånga och därigenom supplerande Möllerödpasset.

Långt norrut, på en holme i Helgeås och Verumsåns deltaområde vid deras utflöde i Skeingesjön finnas rester av en ansevärd borg, som varit föregångaren till de senare gårdarna Björkeberga och Skeinge. Denna borg ligger långt skild från senare tiders stora väglinjer, och man frågar sig, vid första ögonkastet med en viss undran, vad för militäriska skäl, som kunna hava betingat uppförandet av ett fast hus i denna till synes avlägsna nejd. Förklaringen är emellertid icke så svår att finna: det gäller tydligen här en tvärförbindelse.

Trakterna nordöst om Möllerödpasset egna sig icke för en sådan. Sydväst om Lursjön kring Hasaberg är terrängen höglänt och svårframkomlig, likaså närmast norr om sjön, och derefter bilda vidsträckta, i nord-sydlig riktning löpande mossträckningar avgjorda hinder.

Trakten kring Osby har naturligtvis alltid varit av vikt genom Helgeåövergångarna på båda sidor av sjön. Härifrån går en sträcka fast mark västerut, fortsätter mellan Skeingesjön och mossträckningarna i söder fram till Verumsåns dal, som i sin ordning utgör en jämförelsevis bekväm för-

bindelseled fram till Vittsjö, som med défilén mellan sjöarna och flodpasset alltid måste hava bildat ett avsnitt och en viktig punkt på vägen från Möllerödpasset till riksgränsen och Markaryd och där enligt en sägen också en gammal borg skall hava varit belägen. Om än ingen större väg har gått fram här är dock den naturliga vägriktningen så pass tydligt markerad, att man måste betrakta den såsom en av naturen utstakad tvärförbindelse mellan de stora vägarna ¹⁾. Det är säkerligen denna, som betingat anläggandet av den gamla borgen vid Björkeberga. Denna befinner sig i typisk flankställning till väglinjen och bör kunna hava haft denna till förfogande.

Det har förut nämnts, att den egentliga Löddeålinjen haft karaktär av en hejdande gräns, av en barriärlinje för Lundaslätten och det sydliga Skåne. Detta gäller även, om än kanske icke i fullt så hög grad om flodlinjen ovanför Vombsjön, vilken fortsätter huvudlinjen åt öster. Det är då av intresse att ett ögonblick betrakta de naturliga vägriktningarna i dessa trakter.

På Linderödsåsens östra sida, ungefär vid Östra Sönnarslöv, börjar en dalgång, genom vilken den naturliga förbindelseleden förer upp förbi Huaröd och därefter fram mot Långaröd. Den kortaste sträckningen härifrån mot Vombsjön och över Löddeålinjen leder över Bjersjöladugård, och här, vid övergången över en till nämnda sjö ledande å, finnes en rätt tydligt markerad passage, betingad till höger av mossträckningen, till vänster av höjder och vattendrag; rätt framåt sänker sig landet ned mot sjöstranden. Här ligger just i passagen Bjersjöladugård. Fordom ett fast hus, var det på sitt sätt, även det, en spärr framför Löddeålinjen ²⁾. Mel-

¹⁾ Det kan anmärkas, att det var på denna väg, som Knud Ulfelds häravdelning år 1657 från Örkelljunga över Vittsjö ryckte fram till Helgeå-övergången vid Sibbarp, söder om Osby.

²⁾ I Ljunggren, Skånska herregårdar gives uttryck åt en undran, huru det kunnat falla någon in att i denna trakt uppföra ett fast hus. Denna undran visar, huru främmande man varit för tanken på att sätta herregårdarnas läge i relation till verkligt militäriska betingelser. I verkligheten är det ytterst naturligt, att såsom värn för denna ganska viktiga led skulle läggas en fast gård.

lan Bjersjöladugård och sjön finnes ytterligare en gård, Tulesbo.

Det bör vara tillåtet att påpeka, att man från den nämnda vägen kunde öster om Långaröd taga av åt vänster och ett stycke följa Björkaåns (övre Löddeås) tillflöde; vid den närmast mot Vombsjön riktade övergången av detta vattendrag ligger Vollsjö gård.

Över Linderödsåsen i riktning mot Löddeåsystemet leder ännu en väg. Den betecknas av Vittskövleåns dalgång, förer vidare i en av naturen företecknad förbindelseriktning över Hörröd och Andrarum och får där sin direktion mot övre delen av Björka (Tolånga) ån, som här bildar en tydlig gränslinje. Här, just i det område, som betecknas av denna vägriktning och flodlinjens korsning, ligga på ömse sidor om linjen de båda gårdarna Lövestad och Vanstatorp, båda i tydlig relation till övergångsstället, den förra därjämte i relation till en från östligt håll kommande biflodslinje.

Vad själva nejden kring Lund angår, så faller lätt i ögonen, att principen om tryggandet av de närmaste flodövergångarna, som vi funnit vara följd vid ärkebiskopsborgarna Flyinge, Gissleberga och Borgeby, även finner sin tillämpning vid Höjeå; vid det övergångsställe, som förmedlade förbindelsen mellan ärkebiskopsstaden och den viktiga kustplatsen Lomma, fanns den domkapitlet tillhöriga gården Värpinge — numera kallad Trolleberg — från vilken passagen givetvis kunde bevakas och antagligen även spärras.

Rörande andra sätesgårdar i ärkebiskopsstadens grannskap kan påpekas, att Laxmans Åkarp låg nära ett par smärre övergångsställen mitt emellan Lund och det viktiga flodpasset vid Borgeby; Väsrum vid Höjeå ovanför Värpinge, och Alnarp innanför kustplatsen Lomma och halvvägs mellan Värpingeövergången och övergången över Segeå, som förmedlar förbindelsen mellan Lund och Malmö.

Trakten söder om Lund blir intressant därigenom, att man här närmar sig den stora höjd- och skogstrakt, Romeleåsen med angränsande områden, som bildar ett ganska brett och i äldre tider säkerligen ganska svårtillgängligt gränsbälte

Gissleberga

mellan Lundaslätten och den egentliga Söderslätt. Som bekant fortsätter denna höjdtrakt icke ända ut till Sundet, men i kommunikationsavseende och särskilt, om det därvid gällde krigsrörelser, hade den så att säga ett komplement i Segeålinjen, som genom sin i huvudsak nordvästliga sträckning har en rätt utpräglad karaktär av barriärlinje för den västligare delen av Söderslätt.

Av intresse är nu att undersöka borgars och adelsgårdars läge i förhållande till höjdsträckningen och till Segeålinjen. Man finner då strax en rad gårdar liggande nära framför den förra. De äro Häckeberga, Assartorp, Klågerup, Hyby och Torup. Om Häckeberga läge är särskilt att märka, att gården ligger vid Höjeås utflöde ur en sjö, nära randen av skogsbygden, alltså vid en défilé. Av vikt är vidare, att med början just här är företecknad en naturlig vägled genom skogen, förande ned mot trakten av Björkesåkrasjön och vidare. Häckeberga är då beläget liksom vid ingångsporten till denna led.

Torups borg är belägen vid skogstraktens nordvästliga hörn och således i flankställning till varje förbindelse längs den norra skogsranden fram mot Segeå eller ned mot luckan mellan denna och skogsbygden.

Segeålinjen är markerad av gårdarna Tjustorp, Fårabäck, Skabersjö och Törringe, av vilka den förstnämnda befinner sig i omedelbar närhet av broövergången vid Kvissle.

Det framgår ganska klart, att den genaste och bekvämaste förbindelseleden från Lundaslätten ned till Söderslätt och Östersjöns kust i äldre tider måste hava gått fram i luckan mellan Segeå och höjdsträckningarna i öster. Det är då av intresse att se huru som raden av nyss uppräknade gårdar vid flodlinjen börjar i norr just vid ingången till detta passageland, och man får även ett tydligt intryck av Torups betydelse som ett fast hus vid andra sidan av passagen, just vid hörnet av höjdområdet, förbi vilket leden gick in i luckan. Skabersjö, beläget ett stycke framför Segeå, där dennas linje mest närmar sig skogsbygden, torde däri-
genom i viss mån kunna hava verkat som en spärr i passagen.

Segeås övre lopp går i öst-västlig riktning och bildar alltså en gränslinje för Söderslätt och övergången över floden får då karaktären av en infallsport. Den förnämsta övergången har tydligen varit vid Lilla Svedala, den nyssnämnda luckans slutpunkt i rak riktning mot söder.

Frågan blir då, om denna övergång kan sägas vara skyddad eller bevakad av några fasta hus. Och denna fråga kan besvaras bestämt jakande.

Sydväst om flodpasset, vid stora vägriktningen till Malmö och i ett fördelaktigt läge låg Månstorp, varav murar ännu stå kvar. Åt sydöst lågo de två av de historiskt mest bekanta fastaste borgarna i den sydliga delen av Skåne, Lindholmen och Tustrupsö, det senare beläget vid det nuvarande Havgård. Om Lindholmen gäller det, att därifrån behärskades tydligen vägriktningen söder om Börringesjö, och ville man längs Segeås översta lopp tränga fram i luckan mellan Fjällfotasjön och Börringesjön hade man i flanken Tustrupsö, varifrån denna vägled med lätthet kunde bevakas och domineras. Tillträdet från den ovannämnda passagen ut på det södra slättområdet var ej lätt ¹⁾.

Om de övriga gårdarna på denna del av Söderslätt är ej mycket att säga. Endast kan det påpekas, att man tycker sig vid skogstraktens sydliga bryn skönja en viss motsvarighet till förhållandena vid det nordliga. Österut från Tustrupsö finner man, liksom i rad, Sandåkra, ärkebiskopsslottet Näsbyholm och Skurup samt framskjutet framför dem Svaneholm, vars läge förefaller att stå i en viss relation till den passage genom skogsbygden, vilken norrut öppnar sig vid Häckeberga. Dybeck ligger i flankställning till landsvägsriktningen och vid det avsnitt, som bildas av den å, som har namn efter slottet.

Vid den östligare delen av Romeleåsens skogsbygd framträder en lätt tillgänglig, naturlig förbindelseled mellan slättområdena norr och söder om denna höjdtrakt. Den kan

---

¹⁾ Det kan framhållas, att under 1644 års fälttåg stod vid Svedala en träffning mellan svenska trupper och skånskt bondeuppbåd. Det har tydligen då rört sig om den militäriskt viktiga passagen.

sågas vara i viss mån markerad av raden av sjöar: Sövdesjön med Snogeholmssjön, Ellestasjön och Krageholmssjön. Här ligga vid ingången och utgången, i flankställning till vägriktningen Sövde och Krageholm. Då båda ligga vid de avsnitt, som bildas av de ur sjön utfallande floderna, hava de också haft betydelse, genom att läget sålunda stått i relation till öst-västliga förbindelselinjer. Borgen vid Sövde är berömd från ärkebiskop Absalons tider, då den spelade en roll under Absalons strider med de upproriske bönderna.

Öster om Ystad bildar Nybroån ett avsnitt, skiljande Söderslätt från den s. k. Österleden. På långa sträckor äro åns stränder sådana, att de giva linjen en viss karaktär av barriärlinje.

På den högra, västliga stranden finna vi här gårdarna, Herrestad vid den punkt, där de av naturliga förhållanden ganska tydligt utstakade väglinjer sammanträffa, vilka komma från övergången vid Svenstorp och från det högre upp belägna Allevadet, och den under ärkebiskopen lydande gården Högestad på höjden väster om sistnämnda vadställe och i ganska tydlig flankställning till detta.

På vänstra flodstranden ligger öster om Svenstorpsövergången borgen Tosterup. Längre upp finna vi ett annat fast hus Örup, beläget vid en markerad dalgång, som från den egentliga floddalen sträcker sig åt nordöst och fortsättes i en åt norr och en åt öster gående sänka, vilka båda tydligt markera naturliga förbindelseleder åt olika delar av slätten. Örup ligger här alltså som ett verkligt spärrfäste, dominerande åt olika håll.

Med allt fog kan man hävda, att Nybroåns linje var väl bevakad.

Den s. k. Österleden — Ingelstads och Jerrestads härader — kan karaktäriseras som det i stort sett mest avsidesliggande hörnet av Skåne. Beläget utanför och på sidan om de stora stråkvägar, på vilka i krigstider de i landskapet infallande, fientliga härarna hade att röra sig, har denna trakt spelat en skäligen obetydlig roll i den egentliga skånska krigshistorien. Däremot har den genom sitt geografiska läge

säkerligen mer än andra skånska nejder varit utsatt för strandhugg och plundrande infall från sjösidan, något varom också de här oftare än annorstädes till försvar inredda kyrkorna bära vittne.

Vid första ögonkastet förefaller det, som om man endast med svårighet skulle i denna del av Skåne kunna finna tillämpning av principen om adelsgårdarnas strategiska läge, men en närmare undersökning av de naturliga, geografiska förhållandena och den på dessa grundade kartbilden låter den dock även här framträda.

Man finner då, att från den del av den östra kusten, där hamnställen och alltså landstigningsmöjligheter äro till finnandes, rikta sig fyra förbindelseleder västerut in över slättbygden; i viss mån motsvaras de av senare tiders landsvägslinjer. Den sydligaste av dessa riktar sig längs de åssträckningar, nedanför vilka kustlandet sänker sig ned mot Kåsehuvud och Sandhammaren, över Borrby, Löderup och Ingelstorp mot Nybroån; på denna linje låg Borrby gård ungefär där en sänka bereder sig väg mot Hammenhög, där en sätesgård var belägen. Nästa vägled förer över Hammenhög norr om höjden vid Hannas fram till en markerad dalgång, som går fram mot Tosterup; vid den östliga mynningen av denna dalgång och alltså dominerande den låg det fasta huset Bollerup, som genom sitt läge hade karaktären så att säga av en fast central position i bygden. Nästa förbindelseled åt norr kan skönjas från Tomarpsåns knä vid Gärsnäs gård, förbi Ingelstads gård bort till den förut omtalade dalgång, i vilken det fasta Örup behärskade tillträdet till Nybroån och övergången till Söderslätt.

Den nordligaste vägriktningen över slätten står i tydlig relation till Tomarpsåns flodlinje. Från Simrishamn uppför går denna först i en skarpt utpräglad sänka; på den dominerande höjdsträckningen i norr låg Gladsax gård, från vilken bevakning och uppsikt över vägen lätteligen kunde övas; vägleden går därefter förbi den gamla staden Tomarp; vid flodknäet, där vägarna grenas, ligger, som nyss nämndes, Gärsnäs, och i linjens fortsättning finna vi Smedstorp, Tun-

byholm och Onslunda, varjämte märkes, dels att mitt i en åt nordöst strykande och vid kusten utmynnande dalgång ligger Gyllebo och dels att från Tunbyholm en, visserligen ej allt för skarpt markerad led förer mellan mossdragen mot norr till Sankt Olof, i vars närhet, som det vill synas vid ett vägkors, Sankt Olofs gård var belägen. Den av Tomarpsåns huvudlinje betecknade vägriktningen leder utan att möta några avsevärda naturliga hinder fram till Löddeålinjernas översta del och kommer fram söder om denna. Det är alltså en av de naturliga förhållandena ganska tydligt företecknad stråt, som här leder fram tvärs genom Skåne från hav till hav.

Återstår att nämna några ord om den borg, som i varje fall, därför att den är den till vår tid bäst bevarade, står för oss som den märkvärdigaste av alla den skånska landsbygdens fasta borgar, Glimmingehus.

Av vad som förut sagts, framgår, att på den tvärlinje, som förbinder de åt väster ut över slätten gående väglederna ligga i en rad gårdarna Borrby, Hammenhög och Gärsnäs.

Den del av kuststräckan, som äger hamnplatser och där strandhugg eller ännu farligare landstigning kunde ske, börjar tydligen norr om sydkustens sandfältssträckningar, alltså där Skillinge läge nu ligger, i huvudsak mitt för Borrby. Emellan kusten och linjen Borrby—Hammenhög—Gärsnäs ligger en i nord-sydlig riktning gående sträcka av morasig mark och vattendrag; den går från trakten nordöst om Borrby upp till närheten av Bolshög. Karaktäristiskt är, att framför och öster om denna linje ligger Glimmingehus. I söder om sig hade det vägriktningen från Borrby upp mot Simrishamn, strykande fram förbi sumptraktlinjens sydliga spets, i norr om sig hade det på något avstånd Tomarpsåns krök med staden Tomarp. Man kan vara berättigad att säga, att för en fiende, som landstege vid någon av hamnplatserna i öster och därefter ville framtränga in över slätten och alltså måste söka få de viktiga väglinjerna till sin disposition, måste positionen vid nyssnämnda moras- eller sump- linje, belägen mitt framför hamnplatserna, på sätt och vis.

både framför och i flankställning till väglinjerna, utgöra ett besvärligt hinder och ett farligt hot. Glimmingehus i sin position framträder därför så att säga som en bom med ett försvarligt lås framför de inre slätterna i Österleden och därigenom även indirekt för Söderslätt.

Om det i stort sett på sidan om stora stråkvägen liggande Albo är ej mycket att säga. Möjligen skulle man kunna påpeka, att Torups gård ligger vid sidan om förbindelselinjen längs kusten och i en dalgång, som öppnar sig från denna.

Undersökningen är nu slutförd. Den torde hava visat, att man med principen om det »strategiska läget» till utgångspunkt finner naturliga, av geografiska och militära förhållanden betingade, lösningar av frågorna om de skånska borgarnas och sätesgårdarnas läge. Det hela ter sig som ett regelbundet system, i huvudsak betingat av den ledande principen. Någon skulle kanske vilja göra den invändningen, att regelbundenheten och konsekvensen te sig allt för utpräglade, att ett så enhetligt väft nät av fasta punkter, utlagt i så intim relation till landskapets militärgeografiska natur, skulle för sin uppkomst kräva en framsynt planläggande och med enhetlig kraft verkande centralregering av en art, som alldeles icke motsvaras av den danska regeringens art eller förmåga i de tidevarv, om vilka det här i första hand varit fråga. Men det fanns dock i Skåne en art av centralregering, nämligen ärkebiskopens, och vi hava sett, hur ärkebiskops-sätet var kringgårdat av ett system av skyddande positioner. Och det ligger i öppen dag, att detta system måste hava dånats genom enhetlig planläggning och målmedveten verksamhet just av denna den mäktigaste kraften i Skåne, landskapets i viss mån centrala myndighet. Och vidare skall hävdas, att de naturliga förhållandena, samhällsskickets av sig själva framträdande och fordrande krav, själva nödtvånget giva upphov till åtgärder, som om de än i sitt upphov vidtagas med mindre klar medvetenhet och i varje fall ej med universellt planläggande, dock såsom överallt innerst motiverade av samma behov och krav också överallt få i stort sett samma prägel och leda till samma

realiteter och därigenom slutligen frambringa enhetlighet i företeelserna. På varje enskild punkt är bakgrunden, den följdbringande synpunkten i huvudsak densamma; resultatet blir, att systemet i sin utformning blir enhetligt, även om ingen samlande enhetsvilja, uttryckt av en enda styrande person eller av en sammansluten styrande mindre krets, uppgjort en enda helhetsplan eller med samlad hand kunnat gripa verket an. Systemet är där i alla händelser; enhetligheten är där. Den är så utpräglad, att det i senare tiders krigshändelser inträffat, att den ledande fältherreinsikten och fältherreviljan med ens fann, att de fasta borgarna och adelshusen lågo så, att de utan vidare kunde tagas i bruk som strategiska positioner i strider, som ej längre voro småfejder eller snabba härjningståg utan voro krig, präglade av modern fältherrekonst. Man kan härvid visa på Karl XI:s och Frederik Arenstorffs militäriska åtgärder i Västra Skåne hösten 1677 och våren 1678, då de gamla adelsborgarna med ens taga karaktären av en krets av spärrfästen, spelande en roll i det verkligt strategiska kriget.

De skånska adelsgårdarnas och fasta husens läge är betingat av att adeln var den klass, som härskade, som tryggade landet och som ledde striderna. Dess livs- och verksamhetsförhållanden betingades framförallt härav, och det är då ej annat än naturligt, att dess hus och borgar ännu bära vittne därom. De äro betingade av hänsyn till kamp och till herravälde, av hänsyn till att strida och dominera. Och då krigisk verksamhet, såsom överhuvud all mänsklig verksamhet, letts av förnuft och i sina yttringar betingats av naturens givna förhållanden, så är det egentligen icke att undra på, att även på det område, som varit föremål för denna undersökning, natur- och förnuftsenslighet finnes hava gjort sig gällande. På de olika områdena för samhällslivets verksamhet råda lagar. För forskningen är det fråga om att finna och uppvisa dem.

Arthur Stille.

KARTA över
KYRKOR och
FLODLINJER i SKÅNE
upprättad av Greta Röngröm.

KARTA utvisande
 SKÅNSKA BORGARS
 och HERRESÄTENS läge
 upprättad av Greta Rönström.

Utredning

angående biskopens över Lunds stift löneförmåner.

Efter reformationens genomförande blevo superintendenternas i Danmark löneförmåner, i vad angår anslagen av Kungl. Maj:t och kronan, i huvudsak ordnade genom Ordinanansen den 14 juni 1539. Enligt denna utgjorde konungens och kronans anslag till varje superintendent årligen 2 läster råg, 4 läster malt, 2 läster havre, 50 lass hö, 20 lass halm, 40 lam och 100 gyllen i guld (Danske Kirkelove, udg. af H. F. Rørdam I, 109). Det stadgades därutöver, att konungen skulle låta bygga för superintendenterna och deras folk, utom där »kaniker och klostermän bygga för dem, där som de bo och läsa för samma kaniker och klostermän den heliga skrift» (Smst. I, 121).

De i Ordinanansen fastslagna löneförmånerna utgingo till superintendenten i Lund ännu 1560, men reglerades detta år genom ett kungligt brev av den 28 oktober. Huvudpunkterna i detta brev äro följande:

1. »Först skall superintendenten hava för sig och sina efterkommande, superintendenter uti Skåne stift, till en superintendents residens och bostad den gård uti vår köpstad Lund, som mäster Niels Palladius, sist avgångne superintendenten i Skåne, ibodde.
2. Sammaledes till hans underhåll Lomma socken med prästgården darsammastädes och all vår och kronans, desslikes prästens ränta och tionde av samma socken och samma prästgård att bruka till en avelsgård, dock så att han själv skall förse föreskrivna Lomma socken med en kaplan, som kan göra socknefolket deras rätta prästetjänst både inuti kyrkan och utom och som dem bör att hava.
3. Desslikes skall han och hans efterkommande, superintendenter i Skåne stift, hava en vår och kronans äng, kallas Bryggareängen, som nu ligger till vår gård uti Lund, som giver omkring 50 lass hö.

4. Item vår och kronans part av tionden av dessa efter-skrivna socknar, som äro Gessie, Klagstorp, Sallerup, Kärrstorp, Ingelstad, Eskilstorp, Skrävlinge, Särslöv, Fosie, Törringe, Östra Grevie, Mellan-Grevie, Arrie, Lockarp, Husie, Hököpinge och Tygelsjö socknar uti Oxie härad.
5. Sammaledes vår och kronans part av tionden av Brå-garp, Tottarp, Lyngby, Kyrkheddinge, Bjereshög, Bara och Esarps socknar uti Bara härad liggandes.
6. Dessliques all den altarhavre uti Oxie härad av de präster, som altarhavre pläga att utgiva till oss, och av dessa efterskrivna präster i Bara härad, som är Knästorps, Brå-garps, Nevitshögs, Tottarps och Hyby socknepräster, och belöper sig till 80 tunnor havre.
7. Skall ock föreskrivne superintendent uti Skåne stift hava all catedraticum av prästerna uti vårt land Skåne, Hal-land och Bleking, som prästerna pläga att uppbära och fram att föra och belöper sig till 273 mk danske;
8. Och alla våra och kronans tiondepenningar av Bjäre härad och Norra Halland, som belöper sig till 213 mk och 2 sk. danske».

Det heter till slut i det kungliga brevet, att superinten-
denten i Skåne stift och hans efterträdare alltid därefter
må uppbära och till deras underhåll njuta, bruka och be-
hålla den i det kungl. brevet omförmälda räntan och årliga
inkomsten (Danske Kirkelove II, 54).

I denna superintendentens i Lund lönestat av 1560
skedde under tiden intill Skånes övergång till Sverige år
1658 endast den rubbning, att kronans anpartstionde av Tör-
ringe socken i Oxie härad och Bjereshögs i Bara ersattes
med motsvarande av Glostorp och Bonderup (Peder Win-
strup till kungl. skånska kommissionen 1658 u. d. samt Win-
strups specifikation över honom anslagen kronotionde, ingiven
till kungl. skånska kommissionen 1674 ¹⁴/₂. Landsarkivet i
Lund), och att samma anpartstionde ävensom catedraticum
av Halland gick förlorad genom freden i Brömsebro 1645.
Utöver 1560 års stat tillades superintendentsämbetet i Lund
för all framtid genom kungl. brev den 26 maj 1581, i ersätt-
ning för en den 30 augusti 1567 donerad fiskedam och då äm-
betet lede brist på eldebrand, ett årligt anslag från Lundagård
å 25 gamla daler för inköp av ved (Kancelliets Brevbøger
1580—1583, s. 286; jmf. Kronens Skøder I, 112). Därjämte
erhöll superintendenten genom kungl. brev den 30 augusti
1567 halvparten av en äng om 80 lass hö upptill Bryggare-
ängen (Kancelliets Brevbøger 1566—1570, s. 237; jmf. Kro-

nens Skøder I, 85) och, obekant när, kronans i bjugg och järn utgående tionde av Tossjö, Farhults, Örkelljunga, Rya, Perstorps och Odeljunga socknar i Norra Åsbo härad (Tiondejordeboken 1659; jmf. Winstrup till de kungl. skånska kommissionerna 1658 u. d. och 1674 ²⁰/₁. Landsarkivet i Lund).

Utom de till superintendentsämbetet perpetuerade löneförmånerna innehade superintendenten i Lund vid tiden för Skånes övergång till Sverige med stöd av särskilt utfärdade kungl. brev vissa personella beneficier (jmf. Winstrup till kungl. skånska kommissionen 1658 u. d. och hans annotationsbok. Landsarkivet i Lund). Sedan 1641 erhöll Peder Winstrup i enlighet med kungl. brev den 26 oktober d. å. av kronans skogar i Frosta härad 100 goda lass ved, vilka bönderna, när tiden beläggigast föll, honom tillförde (Skaanske Tegnelser VI, 474. Danska Rigsarkivet), och var jemlikt kungl. brev den 10 februari 1638 efter option i besittning av prebenda Burlöv och mensa Tullstorp ävensom honom efter kapitlets statuter tillfallna bona communia (Skaanske Register V, 221. Danska Rigsarkivet). Han innehade dessutom med stöd av samma brev ett vikariat, altare sanctæ Margaretæ, och på grund närmast av mageskifte med Gunde Rosencrantz, som i utbyte erhållit prebenda Hjörning i Aarhus kapitel, prebenda Väsby ävensom mensa Östra Skrävlinge med vissa bona communia. Därjämte uppbar han årligt tiondehö av Kanikeängarne i Vinnerups mark, av var och en av de tolv parterna 3 lass (Winstrup till kungl. skånska kommissionen 1673 ²⁵/₁₁. Landsarkivet i Lund).

För de här omförmälda, biskopen över Lunds stift anslagna löneförmånerna liksom för det skånska presterskapets överhuvud blev efter Skånes övergång till Sverige § 12 i fredstraktaten i Köbenhavn den 27 maj 1660 av avgörande betydelse och för en lång framtid bestämmande. I denna §, vilken vilar å § 9 i Roskildetraktaten av den 26 februari 1658 och vilkens innehåll enligt Kungl. Maj:ts i Sverige försäkran »troligen, fast och oryggeligen till evärdelig tid skall hållet och efterkommet varda», skola «alle ständer, adel och oadel, andelige och verldslige, borgare och bönder uti de förmedelst desse traktater i Danmark och Norge cederade provincier, land och län . . . bliva vid deras vanlige rätt, lag och på deras gods och sätesgårdar havande gamle rätter, privilegier och friheter efter landens stadga och konstitutioner oturberade och obehindrade», såvida som de icke emot »Sveriges kronos fundamentallag och stadgar löpa och strida». Det tillägges i samma §, att Kungl. Maj:t av Sverige tillsagt icke

mindre (än om adelns) »vela vara betänkt om de andre ständernas i de cederade provincier, länder och län vilkor och lägenhet att konservera dem vid deras härtill åtnjutne privilegier och friheter oturberade och obehindrade, så att de ock dessförutan, där de uti deras trohet emot Kungl. Maj:t i Sverige och skyldige devotion kontinuera, skole hava att förmoda deras vilkors förbättrande» (Äldre handlingar rörande Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän, 39).

Med konsidererande av Sveriges kronos fundamentallag och stadgar tillförsäkrade två år senare särskilt förordnade kungl. kommissarier i det av dessa å ena sidan och ständerna i Skåne eller deras fullmäktige å den andra underskrivna beslutet å lantdagen i Malmö den 18 september 1662, den s. k. Malmö recess, § 9, klereciet och det andligaståndet att förbliva vid sin respekt och heder och vid de stadgar och ordnandier samt lovligt bruk och sedvana, dem och deras stånd och kyrkoväsendet angående, som de därtill övat hade; »enkannerligen», heter det, »hava biskopen och presterna till att njuta de beneficier och underhåll, som de för deras kall och ämbete härtill åtnjutit hava, beståendes uti deras prestgårdar, stommar, offer, tionde och vad mera dem med rätta tillkommer (Stiernman, Riksdagars och mötens beslut II, 1413; Äldre handl. etc., 73; jmf. Lauritz Weibull, Om de skånska sockenpresternas rätt till dem anslagen fast egendom, 11).

I enlighet med traktaten i Köbenhavn och Malmö recess innehade biskop Peder Winstrup även under senare delen av sitt episkopat samtliga tidigare anslagna löneförmåner. Dessa löneförmåner blevo därjemte vid tvenne tillfällen ej obetydligt ökade. Jemlikt kungl. brev den 16 mars 1658 erhöll Winstrup för sin livstid den s. k. studiestyckskatten, en avgift av kyrkorna i stiftet, som förut utgått till Köbenhavns universitet. Därjemte lades, efter rektorns vid Lunds skola Casper Weisers övergång till Danmark 1677, Fjellie socken såsom annex till den biskopsembetet som prebende anslagna socknen Lomma, med vilken Flädie sedan långt tillbaka var förenat såsom annex (Winstrups kopia-bok. Landsarkivet i Lund. — Ludv. B. Falkman, Upplysningar om kronans, kyrkornas och presternas inkomster etc. II, 314. — Jmf. Lunds stifts ordinationsbok 1563: Petrus Martinii comminister ecclesie Lumme et Fledie. Uppsala Univ. bibl.).

Efter Winstrups död den 28 december 1679 bibehölls biskopsembetet i Lund vid dess innehavande löneförmåner.

Men en ökning av dessa visade sig snart så mycket mera nödvändig, som Carl XI ett par månader tidigare, den 25 oktober, återkallat och vederkämt under kronan alla det forna kapitlets i Lund, då jemlikt kungl. gåvobrev den 19 december 1666 till Lunds universitet anslagna gods, och alltså varje utsikt för biskopen att i lönefyllnad erhålla inkomster från detta håll avskurits.

Förhållandena ordnades genom kungl. resolutionen den 3 augusti 1681 § 29. Den nye biskopen i Lund Knut Hahn stadfästes genom denna i besittningen av all den rättighet, vilken hans antecessor förr hade åtnjutit, och bestämdes vidare, att »efter biskopen har sjelv underdånigst givit att förstå sig med tolv hemman vara nöjd i stället för det den förre biskopen ett fast större tal hade, så vill ock Kungl. Maj:t låta biskopen desse tolv hemman utsöka och behålla» (Resolutionen liksom de i det följande begagnade kungl. breven, generalguvernörsbrev, landsböckerna, kyrkoräkenskaperna m. m., där ej annat säges, i Landsarkivet i Lund).

Utöver de löneförmåner, som genom resolutionen den 3 augusti 1681 anslagos till biskopen över Lunds stift, kommo i början av 1680-talet ännu andra biskopsstolen och dess innehavare till godo. I nådigt brev under samma datum som resolutionen underrättade Kungl. Maj:t generalguvernören över Skåne, att han förordnat Allhelgona kyrka vid Lund till en biskopsladugård, och sedan generalguvernören, utöver de i resolutionen biskopen tillagda hemmanen, tillagt Knut Hahn ännu några på frihet upptagna och ännu litet bebyggda hemman i Torn och Råby för bruket av ladugården, beviljade Kungl. Maj:t genom nådigt brev den 4 december 1682 Knut Hahn att under ugedagsfrihet njuta de honom sålunda under biskopsstolen tillslagne bönderna, så länge han levde och biskopsembetet företrädde.

I enlighet med de i här omförmälda nådiga resolution och brev givna bestämmelserna finnas i landsboken för det skånska generalguvernementet år 1681 under Torna och Bara härad anordnade till biskopen i Lund 12 $\frac{1}{4}$ kronoheimman. I landsboken år 1683 hava dessa hemman vuxit till 24 $\frac{1}{6}$, 1684 till 26, 1685—1687 till 27. Sistnämnda år uppgingo de ordinarie räntorna av dessa hemman till 438 dlr 11 sk. 3 $\frac{3}{5}$ öre smt, de e. o. till 552 dlr 21 sk., eller sammanlagt 991 dlr 3 $\frac{3}{5}$ öre, varjemte Allhelgona kyrkas gård och jord då var anslagen till 138 dlr 19 sk. 4 $\frac{4}{5}$ öre.

Av de löneförmåner, som i Knut Hahns tid tillkommo biskopen i Lund, avstod denne frivilligt »för sin tid» till

akademien i Lund »den pretention på de tionder av Norra och Bjäre härad, som för detta av ålder till biskopslönen legat». Dessa tionder, av vilka Akademien med stöd av generalguvernörens immissionsbrev den 5 september 1682 kom i besittning, utgjorde visserligen efter gamla beräkningen endast 180 mark silver, men uppgingo med den i tiondekommisionens jordebok åsatta förhöjningen enligt årets landsbok till 550 tunnor $3\frac{5}{8}$ sk. spannmål och 75 $\text{£} \text{R} 5\frac{1}{2}$ mk smör eller sammanlagt till ett noterat värde av 1241 dlr $21\frac{3}{5}$ öre smt.

Sedan Knut Hahn 1687 utbytt biskopsstolen i Lund mot den i Vexjö och kort därefter avlidit samt Christian Papke den 15 december 1688 utnämnts till hans efterträdare, egde genom kungl. resolutionen den 18 april 1689 ett förnyat ordnande av biskopens i Lund löneförmåner rum. Denna resolutions § 5 lyder:

»Oansett förre biskopar hava varit med anseelige intrader och förmåner benådade, så har dock en stor del därav varit personal beneficier, som för medlens stora knapphets skull intet kunnat allt immerfort ifrån publico mistas och umbäras, ty har Kungl. Maj:t nödigt eraktat där över ett visst uppsätta låta, så att biskoparne hädanefter måge veta vad som dem årligen till underhåll består och egentelig under biskopsstolen här efter skall höra, näml. det skall biskopen först få nyttja och innehava Helgona kyrka med de tretton dertill liggande hemman under ugedags frihet, oaktat att Indelningskommissionen i Skåne anno 1688 har det reducerat; sedan och för det andra har han till att njuta præbendepastoratet Lomma med dess annexer Flädie och Fjelie; de vanlige tionderne; städje-spannemålen; studieskatten och altare-havre, som nu årligen honom påföres, och dessutan av någre visse medel vid skåniske staten de 180 mk sölvermynt, som biskoparne av ålder hava för tionden av Bjäre härad åtnjutit, samt det årlige cathedricum och slike inkomster, som hans antecessorer varit vane av pastoraterne att bekomma, jämte trettiosju daler årligen till ved efter staten».

Utöver vad denna § 5 innehåller stipuleras det i samma resolution § 6, att »eftersom det gamla biskopshuset, som av ålder utav domkyrkans medel och inkomster är blivit byggt och vidmakthållet, står nu så förfallet, att det utan nödvändig reparation intet kan bebos, ty bör det ock nu strax på bästa sätt som förr utav domkyrkans medel uppbyggas

och förbättras och sedan underhållas». I samma § efterlåtes därjemte biskopen att bo i den gård, kyrkan tillhörig, som hans företrädare innehaft och besuttit.

Vad Carl XI genom de i dessa §§ intagna bestämmelserna fränkände biskopen i Lund var — frånsett de båda tidigare nämnda, väl av rent förbiseende uteslutna ängarne, vilka tillsammans utgjorde den s. k. Biskopsängen i Räfte (Winstrup till de kungl. skånska kommissionerna 1658 u. d. och 1674 ^{20/1}) — endast de personella beneficier, som varit tillagda hans företrädare; ett fränkännande av dessa låg givetvis lika obestritt i konungens fria skön som den i resolutionen fastslagna åtgärden att icke tillgodoräkna biskopen den skedda och skeende förhöjningen å kronotionden från Bjäre (och Norra Åsbo) härad, utan endast det belopp, 180 mark silver, till vilket kronotionden vid tiden för Skånes övergång till Sverige uppgick och som i kungl. brevet 1560 uppföres. Samtidigt ökade emellertid Carl XI genom resolutionen 1689 de biskopsstolen tillkommande löneförmånerna betydligt: utöver vad biskopen i dansk tid innehaft tillförsäkrades honom genom denna Allhelgonakyrkan med tretton därtill liggande hemman under ugedagsfrihet, Fjelie församling och studieskatten.

Det är anmärkningsvärt, att trots det att i 1689 års resolution uttryckligen de äldre personella beneficierna fränkändes biskopen över Lunds stift, ett av dessa icke desto mindre icke kom att bortfalla. Med Winstrups innehav av prebenda Väsby och därtill hörande patronatsrättighet hade i överensstämmelse med kungl. brevet den 15 september 1571 (Danske Kirkelove II, 160) följt rätten att, i utbyte mot prestgården och prestationen till den som skötte kallet, av denne uppbära en fixerad årlig avgift eller pensio. Denna »pensio annua till kaniken», vilken i Lunds stifts Landebog noteras med 12 sk. grot eller 1 pund råg under Väsby och »Onera pastoris», uppföres i Winstrups tid i Väsby kyrkoräkenskaper med 3 tunnor 2 sk. råg såsom en avgift icke av pastor, utan av kyrkan. Avgiften rubriceras i räkenskaperna såsom »herr biskopens pension», senare lön; den benämnes i nu gällande lönesresolution, enligt vilken den fortfarande utgår: »kyrkotionde från Väsby kyrka i Luggude fögderi, 21 kubikfot råg».

De genom resolutionen 1689 garanterade, med biskopsstolen i Lund förenade inkomsterna erhöles genom kungl. resolutionen den 20 april 1697 ytterligare någon ökning. Kungl. Maj:t hade genom resolution den 3 augusti 1681 § 7

tillerkänt akademien i Lund de ängar, tomter och trädgårdar, som funnes i och vid Lund och stode under Kungl. Maj:ts disposition, ett förfogande, som den 26 november 1692 vann förnyad stadfästelse. I 1697 års resolution stadgades nu, att som biskopen i Lund i sin egenskap av procancellarius är en ledamot av akademien och dess antecessorer jemväl hava njutit en viss portion av dessa ängar, varandes ingen som disputerar honom dess åtnjutande, tilläte Kungl. Maj:t, att han i berörda ängar med de övriga akademiens betjente måtte participera. På föranledande härav innehade biskopen vissa ängsparter i Kanik, till dess Andreas Rydelius 1735 för sin ämbets-tid avstod dem, varefter de genom kungl. brev den 24 april s. å. anslogos till räntmästaren, bibliotekarien och sekreteraren vid akademien (Lunds universitets kanslis arkiv). Rydelii närmaste efterträdare Carl Papke, Henrik Benzelius och Johan Engeström förnyade för sin del avståelsen. Anteckning härom förekommer årligen i universitetets stater före 1807 (Lunds universitets räntekammars arkiv), efter vilken tid biskopens och prokanslerns andel i Kanik icke längre uppföres.

I fråga om de i resolutionen 1689 uppförda biskops-embetets i Lund löneförmåner är i övrigt att anteckna, att altarehavren av de tre socknarne i Bara härad visserligen med 20 tunnor 5 sk. upptages av Winstrup såsom årligen utgående i en av honom till kungl. skånska kommissionen den 14 februari 1674 ingiven specifikation över biskopsstolens altarehavre, sammanlagt utgörande utom skrivareskepporna 80 tunnor, men att samma del av altarehavren varken före eller efter 1689 i landsböckerna återfinnes såsom utanordnad. Altarehavren, som under äldre svensk tid lösts med 1 dlr 4 öre smt tunnan, bestämdes i kungl. brevet den 6 september 1814 fortfarande icke skola lösas efter markegång, utan efter kronovärdering med 18 sk. b:co tunnan.

De biskopen anslagna »vedpenningarne» uppföras sista gång i staten 1811.

Vad catedraticum angår, fastställdes denna avgift vid Lunds stifts prestmöte 1795 till 24 skillingar specie eller 75 öre rmt av varje kyrkoherde. Enligt kungl. instruktionen för kyrkoinspektörerna den 23 april 1697 fixerades studieskattens belopp till 1 1/2 dlr smt av varje kyrka, och jemlikt kungl. kungörelsen den 11 maj 1855 tillkom, utöver biskopsstolens kronotionde, ersättning för mistad forsellön å densamma.

Den kungl. resolutionen 1689 angående biskopens i Lund löneförmåner egde gällande kraft, tills genom kungl.

resolutionerna den 29 april 1869 och 22 december 1876 nya lönerogleringar blevo fastställda.

Efter det att rikets ständer i underdånig skrivelse den 29 oktober 1860 i huvudsak gillat och antagit de grunder för en reglering av biskoparnes avlöning, som blivit dem i nådig proposition den 16 december 1859 föreslagne och däri bland annat biskopens i Lund lön bestämde till 15,000 rdr rmt årligen, fastställdes i nådigt cirkulär den 26 februari 1864, vilket bland annat avgick till Kungl. Maj:ts Befallningshavande över Malmöhus län och Domkapitlet i Lund, närmare bestämmelser angående åtgärders vidtagande i avseende på regleringen. Det uppdrogs i detta cirkulär åt de jemlikt nådiga förordningen den 11 juli 1862 tillsatta nämnderna för den allmänna regleringen av presterskapets löner att verkställa utredning av inkomsterna från de pastorat, vilka voro med biskopsembeten såsom prebenden förenade, ävensom löneroglering för presterskapet inom dessa pastorat och vad angår bland annat biskopsembetet i Lund, att efter dåvarande innehavarens avgång låta verkställa en fullständig utredning över beloppet av alla med detta embete förenade löneförmåner. Skulle efter denna utredning lönen vid ett biskopsembete befinnas överstiga det belopp, vartill densamma genom de av Kungl. Maj:t och Rikets ständer fastställda grunder blivit bestämd, med så stort värde, som svarade emot avkastningen av ett eller flera med tjensten förenade prebendepastorat, egde lönerogleringsnämnden föreslå frånskiljandet av ett eller flera av dessa pastorat, dock med iakttagande därav, att i enlighet med nyss anförda grunder, alltid ett dylikt pastorat bibehölles vid varje biskopsembete.

Sedan med anledning av detta nådiga cirkulär ett av prestelönerogleringsnämnden i Malmöhus län upprättat förslag till löneroglering för biskopen i Lunds stift kommit Kungl. Maj:t tillhanda och Kungl. Kammarkollegium den 6 april 1869 däröver avgivit underdånigt utlåtande, förklarade Kungl. Maj:t i nådiga resolutionen den 29 april 1869, att till biskopslönerogleringsfonden skulle indragas den biskopen i Lunds stift anslagna kronotionde 1,201 kubikfot 9,88 kannor råg, 1,957 kubikfot 8,57 kannor korn och 802 kubikfot 4,63 kannor havre jemte forlön därå, utgörande, efter 50 öre för tunnan råg och korn samt 37 $\frac{1}{2}$ öre för tunnan havre, 298 rdr 55 öre, ersättning för mistad kronotionde från Bjäre härad 11 rdr 25 öre och ränta, innefattande den forna altarhavren och halmstädjan, motsvarande 46 rdr 54 öre, ävensom att Fjellie och Flädie församlingars egenskap av biskopsprebende skulle

upphöra. I övrigt fann emellertid Kungl. Maj:t, att grunderna för regleringen icke kunde i vidsträcktare måtto tillämpas än att biskopen tills vidare och intill dess annorlunda kunde varda förordnat skulle bibehållas såväl vid Lomma församlings pastorat såsom prebende samt inkomsten av kyrkotionden från Luggude fögderi 21 kubikfot råg, studieskatten 321 rdr 75 öre och cathedraticum 176 rdr 25 öre som ock vid avkomsten av Helgonagård och gods.

I det utlåtande Kungl. Kammarkollegium på nådig befallning den 6 april 1869 avgav över prestlöneregleringsnämndens i Malmöhus län förslag till lönereglering för biskopen över Lunds stift, hade kollegiet med förordande av förslaget i vad detta angick Fjellie pastorats frånskiljande från biskopstjensten och kronotiondens m. m. indragande till biskopslöneregleringsfonden, jemväl föreslagit indragning till samma fond av arrendet i dess helhet för Helgonagården och därunder lydande hemman med undantag av vad som kunde åtgå till att fylla biskopslönen till 15,000 kronor. I löneregleringsresolutionen den 29 april 1869 ansåg emellertid Kungl. Maj:t det vara tvekan underkastat, huruvida en indragning till biskopslöneregleringsfonden av detta arrendebelopp verkligen kunde ske, och uppsköt i överensstämmelse härmed avgörandet tills vidare. Sedan därefter kyrkomötet blivit hört i frågan, och riksdagen i underdånig skrivelse den 7 maj 1874 förklarar, att hinder icke förelåge för en sådan reglering av biskopslönen i Lunds stift, att vid densamma bibehölles endast så stor del av Helgona gård och gods, som erfordrades för att avkomsten därav jemte de tillgångar Kungl. Maj:t i övrigt enligt de för reglering av biskoparnes löner godkända grunder kunde bestämma, uppginge till det för biskopslönen i Lunds stift fastställda belopp, 15,000 kronor, utfärdade Kungl. Maj:t på grundval av ett nytt från prestlöneregleringsnämnden i Malmöhus län inkommet löneregleringsförslag, över vilket Kungl. Kammarkollegium den 20 juli 1876 avgav infordrat utlåtande, nu gällande löneregleringsresolution den 22 december 1876. I denna resolution förordnas:

att biskopen i Lunds stift fortfarande skall åtnjuta kyrkoherdelönen i Lomma prebendepastorat samt inkomsten av ovannämnda kyrkotionde, studieskatt och cathedraticum, ävensom uppbära årliga avkomsten av följande hemman och lägenheter, tillhörande Helgona gård och gods, nemligen: Helgona- eller Biskopsvångarne och det i sambruk därmed varande hemmanet n:o 1

Östra Torn, hemmanen n:ris 2, 4—13, 15—18 Östra Torn samt de så kallade Trädgårdstorpen;

att till biskopslöneregleringsfonden skall indragas avkomsten av den så kallade Biskopsladugårdsmarken samt av hemmanen n:ris 3 och 14 Östra Torn och n:ris 7, 8, 11, 13 och 15 Stora Råby;

att samtliga ovannämnda fastigheter skola vara i författningsenlig ordning utarrenderade med undantag av Helgona- eller Biskopsvångarne, vilka må, då nu gällande arrendeavtal upphört, av biskopen sjelvfbrukas; samt

att löneregleringen skall tillämpas från och med den 1 maj 1877.

För den händelse utgångspunkten för bedömande av de i förestående utredning avhandlade, biskopen öfver Lunds stift anslagna löneförmånerna tages i det för dessa grundläggande dokumentet, den veterligen icke upphävida traktaten i Köbenhavn och den därpå vilande Malmö recess, falla dessa löneförmåner i två grupper: den ena innefattande de 1658 biskopen tillkommande löneförmånerna, den andra sådana som där-efter anslagits och vilka av Kungl. Maj:t med riksdagen, efter kyrkomötets hörande, torde kunna fritt disponeras. De till de olika grupperna hörande äro följande:

Grupp I.

- a) Boställshus i Lund.
- b) Lomma och Flädie församlingar med presthemman, prest- och kronotionde och övrig ränta mot skyldighet att hålla kaplan.
- c) Bryggareängen jemte hälften av en därinvid belägen äng, båda utgörande den s. k. Biskopsängen i Räfteu.
- d) Kronotionden av vissa socknar i Oxie och Bara härad, enligt Kungl. Kammarkollegii underdåniga skrivelse den 6 april 1869 vidfogade uträkning utgörande 1,201 kbft 9,88 k:r råg, 1,957 kbft 8,57 k:r korn, 802 kbft 4,63 k:r havre, efter förvandling i penningar jemlikt föreskriften i Kungl. brevet den 26 februari 1864 och med inräknande av forsellönsersättning enligt kungl. kungörelsen den 11 maj 1855 § 2 sammanlagt 7,297 rdr 83 öre rmt.
- e) Altarhavre från Oxie och Bara härad, utgörande enligt samma uträkning jemte halmstädjan 46 rdr 54 öre rmt.

- f) Catedraticum, enligt samma uträkning 176 rdr 25 öre rmt.
- g) Kronotionde av Bjäre härad och vissa socknar i Norra Åsbo, sammanlagt 180 mark silver, numera benämnd »ersättning för mistad kronotionde från Bjäre härad» och utgörande efter samma uträkning 11 rdr 25 öre rmt.
- h) Vedpenningar av kronan, utgörande 25 gl. daler eller, då de senast utgingo, 6 rdr 12 sk. specie.

Grupp II.

- a) Studieskatten.
- b) Helgonagård med därunder lydande hemman.
- c) Fjelic församling.

Utanför dessa grupper faller den s. k. kyrkotionden från Väsby kyrka, ett personellt beneficium för biskop Peder Winstrup, som utan grund ännu utgår till hans efterträdare på biskopsstolen i Lund.

Lauritz Weibull.

INNEHÅLL.

<i>CURT WEIBULL</i> , Den äldsta gränslagningen mellan Sverige och Danmark. Gränsområde och gränslinje.....	S. 1
<i>ARTHUR STILLE</i> , Skånska kyrkors, borgars och herresätens läge. I. Kyrkor och flodlinjer i Skåne	» 19
II. Skånska borgars och herresätens läge	» 34
<i>LAURITZ WEIBULL</i> , Utredning angående biskopens över Lunds stift löneförmåner	» 59

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De skånska landskapens historiska förening utgivnas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, landsarkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är priset å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske krigs krønike, för föreningens medlemmar nedsatt till 2: 50.
